

Laura Lehtonen

**SISÄISEN TARKASTUKSEN ULKOISTAMISEN YHTEYS
TILINTARKASTAJILLE MAKSETTUIHIN PALKKIOIHIN
SUOMALAISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Kevät 2012

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin

Tekijä: Laura Lehtonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Kauppatieteet/Laskentatoimi

Työn laji: Pro gradu -työ

Sivumäärä: 70

Vuosi: Kevät 2012

Tiivistelmä: Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, onko sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyhtiöissä. Sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen on yleistynyt, sillä yritykset hakevat ulkoistamisen avulla kustannussäästöjä ja lisääntyntä tehokkuutta. Aihe on herättänyt keskustelua, sillä sen on pelätty vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden siihen liittyvien suurien oheispalkkioiden takia, jos sisäisen tarkastuksen hoitaa yrityksen oma tilintarkastusyhteisö. Tutkimusmenetelmänä käytettiin regressioanalyysia. Tutkimukseen rakennettiin lineaarinen regressiomalli, johon valittiin muuttujat aiempien tutkimusten perusteella. Tutkimusaineistona käytettiin Thomson Datastream -tietokannasta sekä käsin yritysten tilinpäätöksistä ja vuosikertomuksista kerättyä dataa. Mukana oli 57 suomalaisen pörssiyhtiön tiedot.

Tutkimuksessa havaittiin positiivinen yhteys sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen ja tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden välillä. Herkkyysanalyysin tulokset tukevat regressioanalyysin löydöksiä. Tutkimuksen perusteella sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella ei näyttäisi olevan yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkioihin. Herkkyysanalyysissa uuden muuttujan avulla havaittiin positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioiden ja sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen välillä, jos tilintarkastus oli ulkoistettu muulle kuin yrityksen tilintarkastajalle.

Avainsanat:

tilintarkastuksen hinnoittelu, sisäinen tarkastus, ulkoistaminen

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi x

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Sisällys

Kuviot ja taulukot

Lyhenteet

1 JOHDANTO	6
1.3 Johdatus aiheeseen	6
1.2 Aikaisemmat tutkimukset.....	7
1.3 Tutkimuksen tarkoitus ja rakenne	10
2 TILINTARKASTUKSEN TEORIA JA NORMISTO	12
2.1 Tilintarkastuksen määritelmä ja tarkoitus	12
2.2 Tilintarkastuksen teoriaa	13
2.2.1 Postulaatit.....	13
2.1.2 Agenttiteoria, informaatiohypoteesi ja vakuuttamishypoteesi.....	14
2.2 Tilintarkastusta säätelevä normisto ja lainsäädäntö	16
2.3 Tilintarkastajan riippumattomuus	17
2.4 Tilintarkastajan vastuu	19
2.5 Tilintarkastusriski.....	22
3 SISÄINEN TARKASTUS JA SEN ULKOISTAMINEN.....	24
3.1 Sisäinen tarkastus osana corporate governance -järjestelmää.....	24
3.2 Sisäinen valvonta	25
3.3 Sisäisen tarkastuksen kehitys	27
3.4 Sisäisen tarkastuksen tarkoitus ja tehtävät	28
3.5 Ammattistandardit ja eettiset säännöt	29
3.6 Sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen	31
3.6.1 Ulkoistaminen	31
3.6.2 Ulkoistamisen hyödyt	33
3.6.2 Ulkoistamisen haitat.....	34
4 TILINTARKASTUSPALKKIOT JA PALKKIOT OHEISPALVELUISTA.	36
4.1 Tilintarkastuspalkkiot.....	36
4.2 Oheispalvelut ja tarjoushinnoittelu	39
4.2.1 Oheispalvelut.....	39
4.2.2 Tarjoushinnoittelu	41

5 MENETELMÄT JA AINEISTO	43
5.1 Aineisto	43
5.2 Tutkimusmenetelmät.....	44
5.2.1 Regressioanalyysi.....	44
5.2.2 Regressiomalli ja muuttujien kuvailu.....	46
5.2.3 Hypoteesit	47
6 TUTKIMUSTULOKSET	51
6.1 Aineiston kuvailu ja analyysi	51
6.2 Regressioanalyysin tulokset	52
6.3 Herkkyysanalyysin tulokset	57
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	63
LÄHTEET	65

KUVIOT

Kuvio 1. Neliyhteys ja toimijoiden tehokas vuorovaikutus (Holopainen et al. 2006: 24.)	25
--	----

TAULUKOT

Taulukko 1. Tilastotietoa tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätösinformaatiosta (n=285).....	43
Taulukko 2. Tutkimuksessa käytetyt muuttujat.	46
Taulukko 3. Lukumääräistä tietoa yritysten sisäisen tarkastuksen järjestämisestä.	47
Taulukko 4. Kuvailevia tilastotietoja tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätöstiedoista (n=285).....	51
Taulukko 5. Regressioanalyysin tulokset mallista 1, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen kokonaispalkkiot LN(KOKONAIS).	53
Taulukko 6. Regressioanalyysin tulokset mallista 2, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuspalkkiot LN(VARS).	55
Taulukko 7. Regressioanalyysin tulokset mallista 3, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen oheispalkkiot LN(OHEIS).	56
Taulukko 8. Herkkyysanalyysin tulokset mallista 1, jossa selitettävänä muuttujana kokonaispalkkiot LN(KOKONAIS).	58
Taulukko 9. Herkkyysanalyysin tulokset mallista 2, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuspalkkiot LN(VARS).	59
Taulukko 10. Herkkyysanalyysin tulokset mallista 3, jossa selitettävänä muuttujana oheispalkkiot LN(OHEIS).	60
Taulukko 11. Herkkyysanalyysin 2 tulokset malleista 1, 2 ja 3.	61

LYHENTEET

AAA	American Accounting Association
HE	Hallituksen esitys
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IFAC	International Federation of Accountants
IIA	The Institute of Internal Auditors
SOX	Sarbanes-Oxley -laki
TTL	Tilintarkastuslaki (2007/459)

1 JOHDANTO

1.3 Johdatus aiheeseen

Sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen on kasvava trendi. Yritykset pyrkivät kustannussäästöihin ja tehokkuuden lisäämiseen. Samaan aikaan tilintarkastusyhteisöt ovat alkaneet tilintarkastusmarkkinoiden koventuneen kilpailun myötä etsiä uusia ansaitsemismahdollisuuksia ja pyrkineet myymään tilintarkastusasiakkailleen erilaisia konsultointipalveluita. Ulkoistamalla sisäisen tarkastuksena yritykset pääsevät hyötymään kustannussäästöjen lisäksi suurten tilintarkastusyhteisöjen asiantuntijaverkostoista ja osaamisesta.

Sisäisen tarkastuksen ulkoistamista yhtiön omalle tilintarkastajalle on pidetty ongelmallisena, sillä sen on pelätty vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden. Yhdysvalloissa 2002 voimaan tulleen Sarbanes-Oxley -lain myötä sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen yhtiön omalle tilintarkastajalle kiellettiin. Tällä hetkellä Suomessa ei säädellä, kenelle sisäinen tarkastus on mahdollista ulkoistaa. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin mukaan yhtiön on selostettava, miten yhtiön sisäinen tarkastus on järjestetty (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010). Sisäisen tarkastuksen aiheuttamaa uhkaa tilintarkastajan riippumattomuudelle on pidetty muita konsultointipalveluita suurempana, sillä se on yleensä jatkuvamuotoista toimintaa ja siitä saatavat palkkiot ovat muita konsultointipalkkioita suurempia. Sisäisestä tarkastuksesta aiheutuvat palkkiot ovat saattaneet olla jopa kymmenen kertaa tilintarkastuspalkkioita suurempia (Aldhizer, Cashell & Martin 2003: 40).

Palvelujen yhteistarjontaa on kuitenkin perusteltu sen aiheuttamilla kustannussäästöillä. Kun konsultointipalveluja ostetaan omalta tilintarkastajalta yrityksen tilintarkastuspalkkiot voivat pienentyä, sillä tilintarkastaja pystyy hyödyntämään konsultointitehtävissä saatuja tietoja tilintarkastusta suorittaessaan. Yhteistarjonnan katsotaan myös kasvattavan tilintarkastajan tietämystä yrityksestä ja sen toiminnasta. Tutkimuksen aihe on ajankohtainen ja täydentää olemassa olevaa tutkimustietoa, sillä yhteyttä ei ole Hayn, Knechelin ja Wongin (2006) kokooma-artikkelin mukaan aiemmin tutkittu. Kun saadaan tietoa ulkoistamisen ja palkkioiden

välisestä yhteydestä, voidaan paremmin arvioida sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen aiheuttavaa uhkaa tilintarkastajan riippumattomuudelle, sillä suurten konsultointipalkkioiden menettämisen pelossa tilintarkastaja voi jättää raportoimatta havaitsemistaan virheistä. Tilintarkastuksen hinnoittelua tutkimalla saadaan myös tietoa tilintarkastusyhteisöjen kulurakenteista, voidaan ennustaa tulevaisuuden palkkioita sekä tietoa hinnoittelupolitiikasta (Firth 1997: 511).

1.2 Aikaisemmat tutkimukset

Tilintarkastuspalkkioita koskeva tutkimus on saanut alkunsa 1970-luvulla. Tilintarkastuksen hinnoittelun tutkimus alkoi huolesta tilintarkastusmarkkinoiden vähäistä kilpailua kohtaan. Ensimmäinen tilintarkastuksen hinnoittelua tutkinut on Simunic (1980).

Simunic (1980) on tutkinut tilintarkastuspalkkioiden määräytymistä, ja hänen tutkimustaan pidetään urauurtavana (Cobbin 2002). Tutkimuksen lähtökohtana oli keskustelu siitä, olivatko suuret kansainväliset tilintarkastusyhteisöt (ns. Big8-ryitykset) monopolisoineet tilintarkastusmarkkinat. Tutkimuksen tärkeämpi anti oli kuitenkin Simunicin (1980) kehittämä tilintarkastuksen hinnoittelumalli. Malli muodostuu kahdesta komponentista. Ensimmäinen osa muodostuu tilintarkastuksen yksikkö hinnasta ja tarkastustuntien määrästä. Toinen osa muodostuu odotetuista vahingonkorvauksista. Simunic (1980) kehitti myös regressiomallin, jota on myöhemmin hyödynnetty monissa muissa tilintarkastuspalkkioita koskevissa tutkimuksissa. Mallissa käytettiin asiakasyrityksen kokoa, toimintojen monimutkaisuutta, riskiä kuvaavia mittareita, tilintarkastuskohteen taloudellista tilannetta kuvaavia mittareita sekä sitä, onko tilintarkastaja Big 8 -tilintarkastusyhteisö. Lähes kaikki tilintarkastuspalkkioita selittävät muuttujat saivat tutkimuksessa merkittäviä arvoja.

Palmrose (1986a) on tutkinut tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin. Tutkimuksessa havaittiin niiden välillä olevan positiivinen yhteys. Yhteys on voimakkain kirjanpitoon ja tilintarkastukseen sekä niihin liittyvien palveluiden välillä. Yhteys on havaittavissa myös verokonsultoinnin ja muiden

konsultointipalveluiden välillä. Tilintarkastuspalkkioiden havaittiin olevan korkeammat, jos oheispalveluita tarjoaa jokin muu kuin ”virassa oleva” tilintarkastusyhteisö. Tämä tukee oletusta siitä, että palveluiden yhteistarjonta (joint supply) ei kasvata asiakkaan maksamia palkkioita, jolloin siitä on hyötyä asiakkaalle.

Simon ja Francis (1988) ovat tutkineet tarjoushinnoittelua (price cutting). Tarjoushinnoittelulla tarkoitetaan tässä tilannetta, jossa tilintarkastajan vaihdon yhteydessä ensimmäisten vuosien tilintarkastuspalkkiot ovat matalammat kuin myöhempinä vuosina. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten järjestelmällisesti tarjoushinnoittelua esiintyy ensimmäisten sopimusten yhteydessä, ja jos tarjoushinnoittelu on tavanomaista, milloin tilintarkastuspalkkiot palautuvat normaalille tasolle. Tarjoushinnoittelua on pidetty vakavana uhkana tilintarkastajan riippumattomuudelle, mutta vakuuttavaa tutkimustietoa tarjoushinnoittelun yleisyydestä ei kuitenkaan ole olemassa. Tulosten perusteella keskimääräinen hinnan alennus ensimmäisenä vuonna on 24 prosenttia ja kahtena seuraavana vuonna 15 prosenttia vuodessa. Tarjoushinnoittelu on siis yleistä ja taloudellisesti merkittävää. Neljäntenä vuonna tilintarkastuspalkkiot ovat palanneet normaalille tasolle.

Abdel-Khalikin (1990) tutkimuksen tavoitteena on tarjota menetelmä tilintarkastajalta ostettujen palvelujen aiheuttaman osaamisen leviämisen tuomien hyötyjen arvioimiseen. Lisäksi tarkoituksena oli tutkia asiakkaan kykyä hyödyntää tilintarkastajan vaihdosta saadut kustannussäästöt. Tutkimuksen taustalla on tarve selittää aiempien tutkimusten tuloksia. Oheispalveluiden hankkiminen yhtiön tilintarkastajalta näyttää aiheuttavan asiakkaalle korkeammat tilintarkastuspalkkiot kuin pystytään selittämään tilintarkastukseen käytetyllä työmäärällä. Abdel-Khalik päätyy tulokseen, joka eroaa Palmrosen (1986a) tutkimuksen tuloksista. Abdel-Khalikin mukaan ei voida todeta eroa tilintarkastuspalkkiossa sen perusteella kuka tarjoaa yritykselle oheispalveluita. Solomon (1990) on käsitellyt artikkelissaan Abdel-Khalikin tutkimukseen liittyviä ongelmia. Solomonin (1990) mukaan tämäkään tutkimus ei vielä tarjoa päätöstä keskustelulle, vaan osaamisen leviämisen aiheuttamat mahdolliset hyödyt jäävät vielä avoimeksi ja mielenkiintoiseksi kysymykseksi.

Davis, Ricchiute & Trompeter (1993) ovat tutkineet, tuottavatko palvelujen yhteistarjonnasta aiheutuneet osaamisen leviämiset ja siitä seurannut tilintarkastuksen tehokkaampi suorittaminen ylisuuria tuottoja. Nämä ylisuuret tuotot voivat kannustaa tilintarkastajia vaarantamaan objektiivisuutensa. Tutkimuksessa ei todettu yhteistarjonnan lisäävän tehokkuuden tai tiedon määrää, eikä näin ollen myöskään yhteistarjontaa vaaranna tilintarkastajan objektiivisuutta.

Firth (1997) on tutkinut tilintarkastuspalkkioiden määräytymistä norjalaisella aineistolla, joka on koottu vuosina 1991 ja 1992 Osloon pörssiin listautuneiden yritysten tilinpäätöstiedoista. Tutkimuksen malliin muuttujiksi oli valittu myös aikaisemmissa tutkimuksissa käytettyjä asiakasyrityksen kokoa, monimutkaisuutta ja riskiä kuvaavia muuttujia. Tutkimuksessa keskityttiin tarkastelemaan varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välistä yhteyttä. Tutkimuksessa havaittiin asiakasyrityksen koon olevan tärkein tilintarkastuspalkkioita selittävä tekijä. Aikaisempien tutkimusten (Simunic 1984, Palmrose 1986a) tavoin tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välisen yhteyden havaittiin olevan positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä. Tulos ei tue väitettä siitä, että tilintarkastuspalveluita myytäisiin alihintaan konsultoinnista saatavien tulojen toivossa, eikä myöskään väitettä osaamisen leviämisestä, jolloin oheispalvelujen tarjoamisen pitäisi alentaa tilintarkastuspalkkioita. Tutkimuksessa ei pystytty selittämään, mikä aiheuttaa positiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välillä.

Niemen (2005) tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia tilintarkastusasiakkaan omistustyyppin vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastukseen käytettyyn aikaan. Tutkimuksessa väitetään, että tilintarkastuksen hinnoitteluun vaikuttaa asiakasyrityksen omistuksen tyyppi. Tutkimuksen mukaan tilintarkastustunteja on vähemmän ja palkkiot ovat pienempiä yrityksissä, joissa johto on myös omistajana. Yritysten, jotka ovat ulkomaalaisten yhtiöiden tytäryrityksiä, tilintarkastuspalkkiot ovat korkeammat.

Vieru & Schadewitz (2010) tutkivat IFRS-standardeihin siirtymisen vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkioihin

suomalaisissa pienissä ja keskisuurissa pörssiyhtiöissä. Tutkijoiden mukaan IFRS-siirtymä sekä tilintarkastusasiakkaiden puutteellinen valmistautuminen siirtymään voivat kasvattaa tilintarkastukseen liittyvää epävarmuutta ja riskiä. Tämä taas voi kasvattaa tilintarkastuspalkkioita. Tutkimuksessa löydettiin merkittävä yhteys siirtymän ja tilintarkastuspalkkioiden välillä. Toisaalta tulosten perusteella näyttäisi, että yhteys on voimakkaampi oheispalkkioiden osalta kuin varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden.

Goodwin-Stewart ja Kent (2006) ovat tutkineet tilintarkastuspalkkioiden, tehokkaan tarkastusvaliokunnan ja sisäisen tarkastuksen välistä yhteyttä Australiassa. Tarkoituksena oli selvittää, selittävätkö tilintarkastusvaliokunnan ominaisuudet ja sisäisen tarkastuksen olemassaolo korkeampilaatuisen tilintarkastuksen kasvaneen kysynnän. Tilintarkastuksen laatua mitattiin tilintarkastuspalkkioiden suuruudella. Sisäisen tarkastuksen käytön ja tilintarkastuspalkkioiden välillä havaittiin positiivinen yhteys. Tämä voi osoittaa, että niissä yrityksissä, joissa kiinnitetään enemmän huomiota sisäiseen valvontaan, kiinnitetään enemmän huomiota myös ulkoiseen valvontaan. Näissä yhtiöissä tunnistetaan sekä ulkoisen että sisäisen valvonnan merkitys corporate governancen vahvistamiselle. Lisäksi tutkimuksessa löydettiin positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioiden suuruuden ja tarkastusvaliokunnan välillä. Lisäksi tulokset osoittivat positiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioiden ja tarkastusvaliokunnan kokoontumiskertojen välillä. Sen sijaan merkitsevää yhteyttä ei havaittu tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuskomitean riippumattomuuden ja asiantuntemuksen välillä. Singh ja Newby (2010) ovat tutkimuksessaan laajentaneet tätä tutkimusta käyttäen uudempaa aineistoa. Heidän tutkimustuloksensa tukevat Goodwin-Stewartin ja Kentin (2006) löydöksiä, ja havaittiin, että sisäisen tarkastuksen käytön ja tilintarkastuspalkkioiden välinen yhteys on voimistunut.

1.3 Tutkimuksen tarkoitus ja rakenne

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella yhteyttä maksettuihin tilintarkastuspalkkioihin tai tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkioihin. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa

yritys ostaa sisäisen tarkastuksen toiminnot ulkopuoliselta palveluntarjoajalta sen sijaan, että yrityksen sisäinen tarkastus olisi järjestetty omana toimintonaan. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamista ei ole tiettävästi aiemmin käytetty tilintarkastuspalkkioita selittävänä muuttujana, joten tutkimuksen avulla voidaan saada uutta tietoa tilintarkastuspalkkioiden määräytymisestä. Lisääntyneen tiedon avulla voidaan paremmin arvioida tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen uhkaa, joka aiheutuu sisäisen tarkastuksen ulkoistamisesta omalle tilintarkastajalle, sekä arvioida, onko esimerkiksi tarpeellista kieltää tämä, kuten Yhdysvalloissa on jo tehty. Aineisto on kerätty suomalaisten pörssiyritysten verkkovuosikertomuksista sekä Thomson Datastream -tietokannasta. Aineisto pohjautuu osittain Vierun & Schadewitzin (2010) tutkimuksessa käytettyyn aineistoon. Tutkimuskysymykseen etsitään vastausta regressioanalyysin ja herkkyysanalyysin avulla.

Tutkielmassa on yhteensä seitsemän päälukua. Ensimmäisessä luvussa esitellään aihepiiri, tarkastellaan aihepiiriin liittyviä aikaisempia tutkimuksia sekä kerrotaan tutkimuksen tarkoitus ja rajataan tutkimusongelma. Toisessa luvussa käsitellään tilintarkastusta, sen tarkoitusta, teoriaa ja sitä säätelevää normistoa. Kolmannessa luvussa käsitellään sisäistä tarkastusta sekä sen ulkoistamista. Sisäistä tarkastusta lähestytään hyvän hallinnointitavan näkökulmasta, ja sitä käsitellään osana corporate governance -järjestelmää sekä sisäistä valvontaa.

Tutkimuksen neljännessä luvussa käsitellään tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden määräytymistä. Luvussa esitellään Simuncin (1980) kehittämä malli tilintarkastuspalkkioiden määräytymisestä sekä perehdytään tarkemmin tilintarkastuspalkkioita käsitteleviin tutkimuksiin. Lisäksi käydään läpi palkkoihin vaikuttavia tekijöitä. Viidennessä luvussa esitellään tarkemmin tutkimuksessa käytetty aineisto sekä käytetyt tutkimusmenetelmät. Lisäksi esitellään tutkimuksessa käytetty regressiomalli sekä mallin muuttujat. Kuudennessa luvussa esitellään tutkimuksessa saadut tulokset. Tutkimuksen seitsemännessä luvussa esitetään johtopäätökset ja jatkotutkimusmahdollisuudet.

2 TILINTARKASTUKSEN TEORIA JA NORMISTO

2.1 Tilintarkastuksen määritelmä ja tarkoitus

Kansainvälinen tilintarkastajaliitto International Federation of Accountants (IFAC) määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti: tilintarkastus on minkä tahansa kokoisen tai lakisääteisen muodon omaavan ansaintatalouden tai muun talousyksikön tilinpäätöksen tai siihen verrattavan informaation riippumatonta tutkimista, jonka tarkoituksena on käsityksen ilmaiseminen tutkitusta tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta.

American Accounting Association (AAA) on määritellyt tilintarkastuksen seuraavasti: tilintarkastus on järjestelmällinen tapahtumasarja, jonka tarkoituksena on tilintarkastajasta riippumattomalla [objektiivisella] tavalla kerätä näyttöä taloudenhoidon toimia ja tapahtumia koskevien tietojen totuudellisuudesta ja arvottaa sitä; selvittää, miten nämä tiedot vastaavat niiden esittämislle asetettuja tavoitteita; sekä viestiä tuloksista niistä kiinnostuneille. Kumpikin määritelmä liikkuu hyvin yleisellä tasolla. Niissä painotetaan tilintarkastajan käsityksen ilmaisemista tarkasteltavasta aineistosta. (Riistama 1999 19–20.)

Euroopan komission julkaiseman Vihreän kirjan mukaan neljänteen ja seitsemänteen direktiiviin ei sisälly tilintarkastuksen määritelmää, vaan siinä vaaditaan ainoastaan, että tilinpäätökset ja konsolidoidut tilinpäätökset tarkistaa pätevä ammattihenkilö. Sen mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen määritelmässä olisi otettava huomioon käyttäjien kohtuulliset tarpeet ja odotukset sekä lakisääteisen tilintarkastajan mahdollisuus täyttää nämä tarpeet ja odotukset. (Euroopan komissio 1996: 9.)

Tilintarkastuksen tarkoituksena on antaa riippumaton ulkopuolinen lausunto yrityksen johdon antamasta informaatiosta yrityksen omistajille ja muille sidosryhmille. Tilintarkastuslain (TTL 459/2007) kolmannen luvun 11§:n mukaan tilintarkastuksen kohde käsittää yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen. Tilintarkastus on siis lakiin perustuvaa pakollista toimintaa, jos yritys ei alita laissa määrättyjä rajoja

tilintarkastuspakolle. Vaikka yritys ei lain mukaan tarvitsisikaan tilintarkastajaa, saa yritys halutessaan valita tilintarkastajan.

Flintin tilintarkastuksen perusolettamuksiin kuuluu, että se tuottaa yhteiskunnallista hyötyä. Hyötyä on kuitenkin vaikea mitata, eikä sen mittaamiseen ole ainakaan toistaiseksi kehitetty mittareita. Eri kulttuureissa tilintarkastuksen hyöty nähdään eri tavoilla. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa painotetaan velkojien suojaa ja laillisuusnäkökohtia. Tilintarkastus on hyödyllinen, tarpeellinen ja taloudellinen keino, jolla voidaan valvoa johdon toimintaa sekä johdon toiminnastaan antaman informaation oikeellisuutta ja riittävyyttä. (Riistama 1999, 48–49.)

Wallacen (2004: 268) mukaan tilintarkastus on ammattina muodostunut tarpeellisuuden kontekstista. Sen hinnoittelun pitäisi heijastaa siihen liittyvää riskiä sekä turvata tilintarkastuksen riittävä laajuus. Mikäli tilintarkastusta ei näe sekä mielenkiintoisena että haastavana, ei ole ymmärtänyt tilintarkastusprosessin ydintä. Tilintarkastajan on ymmärrettävä taloudellinen kokonaisuus, jota ollaan tarkistamassa sekä kyettävä selittämään tietojärjestelmät ja teknologinen infrastruktuuri, joissa informaatio on tuotettu. Lisäksi on kyettävä harkitsemaan eri riskitekijöiden vuorovaikutusta, mikä muodostuu kontrolloitavien ja kontrolloimattomien riskielementeistä.

2.2 Tilintarkastuksen teoriaa

2.2.1 Postulaatit

Flint (1988 via Riistama 1999) on kehittänyt postulaatit tilintarkastuksen teorian muodostuksen sekä käytännön työn perustaksi ja viitekehykseksi. Flintin postulaattien eli perusolettamien mukaan tilintarkastuksen lähtökohtana on tilintekovelvollisuus. Tilintekovelvollisuus toteutuu esimerkiksi pörssiyhtiön hallituksen ja yhtiön osakkeenomistajien välillä. Yhtiön hallitus on tilintekovelvollinen yhtiön omistajille. Tilintekovelvollisuus voi olla lakisääteinen tai yksityiset osapuolet voivat sopia tilintekovelvollisuudesta keskenään. Keskeistä on, että se osapuoli, jolle ollaan tilintekovelvollisia, voi käyttää toista osapuolta vastaan

erilaisia sanktioita tai pakotteita, jos toisen osapuolen toiminta ei ole täyttänyt asetettuja vaatimuksia. Jotta esimerkiksi osakkeenomistajat voivat olla varmoja hallituksen antaman informaation oikeellisuudesta, tarvitaan yrityksen johdosta riippumatonta asiantuntijaa, tilintarkastajaa. (Riistama 1999, 26–28.)

Tilintarkastuksen toisen yhteiskunnallisen postulaatin mukaan tilintekovelvollisuuden sisältö on liian etäinen, monimutkainen tai merkittävä, jotta se voitaisiin todentaa ilman tilintarkastajan käyttämistä. Kolmas postulaatti käsittelee tilintarkastajan riippumattomuutta. Neljäs postulaatti, tilintarkastuksen todennettavuus, on yksi keskeisimmistä postulaateista. Tilintarkastajan on voitava todentaa tarkastuksessa hyödyntämänsä informaatio. Todennukseen voi käyttää esimerkiksi kirjallista materiaalia kuten kirjanpidon tositteita. Viidennen postulaatin mukaan tilintarkastajan olisi kehitettävä erilaisia arvosteluperusteita, jonka mukaan tilintarkastaja voi arvioida esimerkiksi johdon toimintaa. (Riistama 1999, 29–46.)

Tilintarkastustyön postulaatteja ovat todennettavuus, etujen ristiriidattomuus, perusteiden saatavuus, sisäisen tarkkailun toimivuus, hyvän kirjanpitotavan riittävyys, oikeellisuuden pysyvyys, tilintarkastajuuden säilyttäminen sekä riippumattomuuden ammatillinen velvoittavuus. Nämä perusolettamat mahdollistavat käytännön tilintarkastamisen. (Riistama 1999, 50–51.)

2.1.2 Agenttiteoria, informaatiohypoteesi ja vakuuttamishypoteesi

Wallacen (1981 via Wallace 2004) mukaan tilintarkastuksen tarvetta voidaan selittää kolmen eri hypoteesin avulla. Hypoteeseja ovat agenttiteoria, informaatiohypoteesi ja vakuuttamishypoteesi. Jensen ja Meckling (1976) määrittelevät agenttisuhteen sopimukseksi, jonka mukaan päämies palkkaa agentin suorittamaan tehtäviä hänen puolestaan ja samalla siirtää agentille osan päätöksentekovallasta. Jos kuitenkin molemmat osapuolet ovat hyödyn maksimoijia, voidaan olettaa, että agentti ei aina toimi päämiehen edun mukaisesti. Ongelman aiheuttavat myös päämiehen rajalliset mahdollisuudet ja resurssit selvittää agentin tekemää työtä. Myös päämiehen ja agentin erilaiset riskikäyttäytymiset voivat aiheuttaa ongelmia.

Agenttikustannukset muodostuvat päämiehelle aiheutuneista valvontakustannuksista, agentin sitouttamiskustannuksista sekä jäljelle jäävästä tappiosta. Omistajille aiheutuu valvontakustannuksia johdon toiminnan mittaamisesta ja tarkkailemisesta. Sitouttamiskustannukset ovat menoja, jotka aiheutuvat päämiehen ja agentin välisistä sopimuksista. Sitouttaminen saattaa aiheuttaa päämiehelle kustannuksia, jos se rajoittaa agenttia tekemästä joitakin yritykselle edullisia toimia. Mikäli johdon päätökset eivät ole valvonnasta ja sitouttamisesta huolimatta omistajien kannalta optimaalisimpia, syntyy jäännöskustannuksia. (Jensen & Meckling 1976.)

Yrityksen ulkopuolisen riippumattoman henkilön tekemä tarkistus pienentää kannustinongelmia, jotka aiheutuvat omistuksen ja johdon eriytymisestä yrityksissä. Riippumattoman tilintarkastuksen avulla voidaan vähentää omaa etua tavoittelevan käytöksen aiheuttamia kustannuksia (Jensen & Meckling 1976, Watts & Zimmerman 1983: 613).

Informaatiohypoteesin mukaan sijoittajat vaativat luotettavaa taloudellista informaatiota yrityksestä. Tilintarkastuksen tarkoitus on parantaa tämän tilinpäätösinformaation laatua. Sijoittajat hyötyvät tästä, sillä riskit pienenevät, päätöksenteon laatu paranee ja tehtyjen osakekauppojen tuotot lisääntyvät. (Wallace 1981 via Kauppa- ja teollisuusministeriö 2006: 19.)

Tilintarkastushyödyke on julkinen hyödyke, sillä yhden henkilön informaation käyttö ei estä muita henkilöitä käyttämästä sitä. Tilintarkastustiedot ovat myös muiden kuin osakkeenomistajien käytössä ilmaiseksi. Tätä sivullisten asemaa voidaan kuvata vapaamatkustaja-asemaksi. Vapaamatkustajia ovat esimerkiksi suuri yleisö sekä viranomaiset. Nämä vapaamatkustajat eivät osallistu tilintarkastuksen kustannuksiin, ja ilman lainsäädäntöä tämä johtaisi informaation alituotantoon. Lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden avulla estetään vapaamatkustajuudesta aiheutuva informaation alituotanto. Informaation alituotantoa voidaan estää myös esimerkiksi sopimuksiin pohjautuvalla markkinalähtöisellä keinolla määritellä muille kuin osakkeen omistajille hinta informaatiosta. Alituotannon estävää oikeaa hintaa informaatiolle on kuitenkin vaikea määritellä, ja tästä johtuen lainsäädäntö on tarpeen. (Wallace 1981 via Kauppa- ja teollisuusministeriö 2006: 19.)

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan perustella myös vakuuttamishypoteesin avulla. Yrityksen johto ja muut sidosryhmät pyrkivät siirtämään osan vastuustaan yrityksen tilintarkastajalle. Tätä perustellaan tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuudella. Tilintarkastuksen epäonnistuessa, ja siten aiheuttaessa vahinkoa yrityksen ulkopuolisille sidosryhmille, sidosryhmät voivat hakea tilintarkastajalta korvauksia. Mitä enemmän taloudellisia resursseja tai mitä paremmat vastuuvakuutukset tilintarkastajalla on, sitä enemmän tilintarkastajalta voidaan saada korvauksia, ja sitä suuremman vakuutuksen tilintarkastaja antaa toimeksiantoon sitoutuessaan. Vakuuttamishypoteesin mukaan tilintarkastus tuo sitä enemmän arvoa rahoittajille, mitä suuremman vakuutuksen tilintarkastaja suo. (Wallace 1981 via Kauppa- ja teollisuusministeriö 2006: 19–20.)

2.2 Tilintarkastusta säätelevä normisto ja lainsäädäntö

Tärkeimmät tilintarkastusta säätelevät lait ja säädökset ovat tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY) sekä tilintarkastuslaki (459/2007). Tilintarkastusdirektiivi sisältää Euroopan yhteisön jäsenmaita velvoittavat tilintarkastusmääräykset. Suomessa tilintarkastusta pääasiallisesti koskeva säännöstö on koottu tilintarkastuslakiin sekä asetukseen (735/2007). Tilintarkastuslaki uudistettiin vuonna 2007. Tilintarkastajan on myös noudatettava TTL:n nojalla Euroopan yhteisössä sovellettavaksi hyväksyttyjä kansainvälisiä tilintarkastusalan standardeja ja suosituksia sekä hyvää tilintarkastustapaa ja ammattieettisiä periaatteita.

TTL:n mukaan kirjanpitovelvollisten yhteisöjen ja säätiöiden on noudatettava tilintarkastuslakia. Tilintarkastajana voi toimia ainoastaan henkilö, joka ei ole vajaavaltainen, konkurssissa tai liiketoimintakiellossa taikka jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu. Jos tilintarkastajaksi on valittu yksi tai useampi luonnollinen henkilö, on vähintään yhdellä heistä oltava asuinpaikka ETA-valtiossa. Tilintarkastajan on työssään noudatettava kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja eli ISA-standardeja. Kansainväliset tilintarkastusstandardit laatii International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) ja hyväksyy International Federation of Accountants (IFAC). Suomessa KHT-yhdistys julkaisee niiden perusteella tilintarkastusalan suositukset ja standardit, joita IFAC:n alaisten yhdistysten KHT-

yhdistyksen sekä HTM-tilintarkastajat ry:n jäsenten on työssään noudatettava. (HE 194/2006)

2.3 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on oltava riippumaton tilintarkastuslain mukaista tilintarkastustoimeksiantoa suorittaessaan ja järjestettävä toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Jos edellytykset riippumattomaan toimintaan puuttuvat, on tilintarkastajan kieltäydyttävä toimeksiannosta tai luovuttava siitä, tai uhan ollessa vähäinen ryhdyttävä toimenpiteisiin, joiden avulla riippumattomuus voidaan turvata. Tilintarkastajan riippumattomuus voi vaarantua, jos tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia tai tilintarkastajalla on muita kuin tavanomaisia liikesuhteita tarkastuksen kohteeseen, tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta, jos tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tarkastuskohteen puolesta tai sitä vastaan, tilintarkastajalla on läheinen suhde henkilöön, joka kuuluu tarkastuskohteen johtoon tai on osallistunut toimeksiannon kohteena olevana asiaan tarkastuskohteessa, tai jos tilintarkastajaa painostetaan.

TTL:n 25. §:ssä on eritelty tilanteita, joissa tilintarkastajan riippumattomuus ei voi ainakaan toteutua tarkoitetulla tavalla. Tilintarkastaja on esteellinen, jos tilintarkastaja on tarkastuskohteen tai samaan konserniin kuuluvan yhteisön tai osakkuusyrityksen yhtiömies, hallituksen tai hallintoneuvoston jäsen, toimitusjohtaja tai vastaavassa asemassa oleva, tai jos edellä mainituissa tehtävissä on tilintarkastajan puoliso, veli, sisar taikka tilintarkastajaan suoraan ylenevässä tai alenevassa sukulaisuussuhteessa. Tilintarkastaja on esteellinen myös, jos tilintarkastajan tehtävänä on tarkastuskohteen kirjanpidon tai varojen hoito taikka hoidon valvonta, tai jos tilintarkastaja on palvelussuhteessa tarkastuskohteeseen taikka edellä mainittuihin henkilöihin. Tilintarkastaja katsotaan esteelliseksi myös, jos tilintarkastajalla tai hänen puolisolllaan taikka tilintarkastajaan suoraan alenevassa sukulaisuussuhteessa olevalla henkilöllä on välitön tai välillinen omistus- tai muu oikeus osakkeeseen tai osuuteen voittoa tavoittelevassa yhteisössä.

Tilintarkastaja on myös TTL:n 25. §:n mukaan esteellinen, jos tilintarkastajalla on rahalaina, vakuus tai muu vastaava etuus tarkastuskohteelta tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä taikka tilintarkastaja on antanut mainitulle taholle tällaisen etuuden. Esteellisyys on kyseessä myös silloin, jos julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajaksi valittu luonnollinen henkilö tai tilintarkastajaksi valitun tilintarkastusyhteisön päävastuullinen tilintarkastaja on ottanut vastaan aiemmin mainitun tarkastuskohteen hallintoon tai taloudenhoitoon liittyvän tehtävän kyseisessä yhteisössä ja tällaiseen tehtävään siirtymisestä on kulunut vähemmän kuin kaksi vuotta.

Saarikivi (2000: 64) jakaa tilintarkastajan riippumattomuuden tosiasialliseen riippumattomuuteen ja riippumattomuuden ulkoiseen kuvaan. Tosiasiallisella riippumattomuudella tarkoitetaan yleensä sitä, että tilintarkastaja muodostaa käsityksensä muista riippumatta ottaen huomioon asiat, joilla on merkitystä tarkastuksen kannalta. Tosiasiallista riippumattomuutta voidaan siis pitää mielentilana tai henkisenä asennoitumisena tarkastustilanteeseen. Tosiasiallisella riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, että tilintarkastajan riippumattomuus on vakuuttavaa myös ulkopuolisen tarkastelijan silmissä. Vain riippumattomuuden ulkoista kuvaa on mahdollista säännellä lain avulla.

Flint (1988: 63) jaottelee riippumattomuuteen vaikuttavat tekijät viiteen ryhmään: henkilökohtaiset ominaisuudet, henkilösuhteet, taloudellinen intressi tai riippuvuus, tilintarkastuksen ja raportoinnin vapaus sekä tilintarkastajan asema organisaatiossa. Tilintarkastajan riippumattomuuteen vaikuttavat hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa, kuten rehellisyys ja luonteen lujuus. Tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu hänen ammatillisesta pätevyydestään huolimatta, jos häneltä puuttuvat edellä mainitut ominaisuudet ja jos hänen moraalisensa on heikko. (Flint 1988: 63–64.)

Henkilösuhteet liittyvät läheisiin suhteisiin tarkastuskohteen edustajan kanssa. Läheisiä suhteita voivat olla esimerkiksi sukulaisuus- tai ystävyysuhteet. Riippumattomuus voi vaarantua myös tavanomaisesta poikkeavista lahjoista tai eduista tarkastuskohteelta. Taloudellinen intressi tai taloudellinen riippuvuus on yksi

tärkeimmistä tarkastelun kohteista. Riippumattomuus voi vaarantua, jos tilintarkastaja on sijoittanut tarkastuskohteeseen, tilintarkastajalla on laina tarkastuskohteelta tai tilintarkastaja nauttii huomattavista tarkastuskohteen tarjoamista eduista. Myös silloin, jos tilintarkastuskohteen maksamat palkkiot muodostavat suuren osan tilintarkastajan kokonaispalkkiosta, voi niistä muodostua uhka tilintarkastajan riippumattomuudelle. (Flint 1988: 65–72.)

Tarkastustyön ja raportoinnin vapaus tarkoittaa, että tilintarkastajalla on mahdollisuus saada riittävä tarkastusaineisto, mahdollisuus riittävän laajaan tarkastustyöhön sekä vapaus ilmaista mielipiteensä. Käytännössä tilintarkastaja on aina jossain määrin riippuvainen, koska tiedonsaanti riippuu tarkastuskohteen henkilökunnasta ja tarkastuskohteen kirjanpito- ja muusta aineistosta (Flint 1988: 72–75, Saarikivi 2000: 62–63).

IFAC on julkaissut vuonna 2005 eettiset ohjeet. Niiden mukaan tilintarkastajan riippumattomuuden voivat vaarantaa oman intressin uhka, oman työn tarkastamisen uhka, asianajon uhka, läheisyyden uhka sekä painostuksen uhka. Oman intressin uhka voi toteutua tilintarkastajalle esimerkiksi seuraavissa olosuhteissa: taloudellinen intressi, liiallinen riippuvuus yhden asiakkaan maksamista palkkioista, läheinen suhde asiakkaan kanssa, huoli asiakkaan kanssa tai mahdollinen tuleva työsuhte asiakkaan palveluksessa. (KHT-yhdistys 2009: 36–38.)

2.4 Tilintarkastajan vastuu

Lakisääteisen tilintarkastuksen vastuujärjestelmät eroavat suuresti Euroopan unionissa. Osassa jäsenvaltioita on otettu käyttöön vastuun yläraja, joka rajoittaa sen vahingonkorvauksen määrää, jonka tilintarkastaja saattaa joutua maksamaan oikeudenkäynnin seurauksena. Joissakin jäsenmaissa tilintarkastajat voivat rajoittaa vastuutaan erilaisilla sopimuksilla. Suomessa tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuudelle ei ole säädetty ylärajaa. (Euroopan komissio 1996: 28.)

Tilintarkastajan vastuuta voidaan tarkastella kolmesta eri oikeudellisesta näkökulmasta: vahingonkorvausoikeudellisesta, rikosoikeudellisesta sekä kurinpidollisesta näkökulmasta. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on tilintarkastusta suorittaessaan aiheuttanut tahallisesti tai huolimattomuudesta yhteisölle tai säätiölle. Lisäksi tilintarkastajan on korvattava vahinko, jonka hän on aiheuttanut yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle tai jäsenelle tai muulle henkilölle, jos hän on rikkonut tilintarkastuslakia, yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia tai yhtiöjärjestystä, sääntöjä tai yhtiösopimusta. Lisäksi tilintarkastaja vastaa myös vahingosta, jonka hänen apulaisensa tahallisesti tai huolimattomuuttaan on aiheuttanut. Jos tilintarkastajana on tilintarkastusyhteisö, vastaavat vahingosta yhteisö sekä se, jolla on päävastuu tilintarkastuksen toimittamisesta.

Tilintarkastajan rikosoikeudellisesta vastuusta säädetään tilintarkastuslaissa ja rikoslaissa. TTL:n mukaan tilintarkastusrikkomuksesta on kyse, jos tilintarkastaja tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta rikkoo säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta tai suorittaessaan tilintarkastusta antaa lausunnossaan tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta väärän tai harhaanjohtavan tiedon. Tilintarkastusrikkomuksesta voidaan tuomita sakkoon, jollei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Rikoslain (39/1889) mukaan tilintarkastuslain säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta rikkova syyllistyy tilintarkastusrikokseen, jollei teko ole vähäinen tai jollei siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Rikoslain mukaan tilintarkastusrikoksesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Tilintarkastaja voi joutua vastuuseen myös salassapitovelvollisuuden rikkomisesta. Tilintarkastaja toimii salassapitovelvollisuuden vastaisesti, ja jos hän paljastaa salassa pidettävän seikan, jonka hän on asemassaan, toimessaan tai tehtävää suorittaessaan saanut tietoonsa, tai käyttää tällaista salaisuutta omaksi tai toisen hyödyksi. Salassapitorikoksesta tuomitaan rikoslain 38. luvun 1. tai 2. §:n mukaan sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi, jollei teko ole rangaistava

rikoslain 30. luvun 5. tai 6. §:n mukaisena taikka jollei siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Salassapitorikkomuksesta voidaan tuomita, jos teon merkitys yksityisyyden tai luottamuksellisuuden suojan kannalta tai muut seikat huomioon ottaen on kokonaisuutena arvosteltuna vähäinen. Salassapitorikkomuksesta tuomitaan sakkorangaistukseen. Rikoslain 30. luvun 5. ja 6. pykälän mukaan tilintarkastaja voidaan tuomita sakkoon tai enintään vuodeksi vankeuteen, jos hän oikeudettomasti ilmaisee toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden tai oikeudettomasti käyttää tällaista yritysalaisuutta hyväkseen, jonka hän on saanut tietoonsa, hankkiakseen itselleen toiselle taloudellista hyötyä tai toista vahingoittaakseen.

Tilintarkastajan kurinpidollisesta vastuusta säädetään TTL:n 9. luvussa. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan tai kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan on annettava tilintarkastajalle varoitus, jos tämä on huolimattomuudesta tai varomattomuudesta tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti rikkonut velvollisuuksiaan tilintarkastajana tai perusteettomasti menetellyt tavalla, joka on omiaan alentamaan tilintarkastajien ammatillista luotettavuutta tai arvoa. Jos tilintarkastajan 1. momentissa tarkoitettuun menettelyyn liittyy lieventäviä seikkoja, tilintarkastajalle on annettava huomautus. Tilintarkastajille annettavat varoitukset ja huomautukset merkitään Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan pitämään rekisteriin tilintarkastajista. Varoitusta koskeva tieto poistetaan tilintarkastajarekisteristä kuuden vuoden kuluttua ja huomautusta koskeva tieto kolmen vuoden kuluttua tätä koskevan lainvoimaisen päätöksen antamisesta.

Myös tilintarkastajan hyväksymisen peruuttaminen on mahdollista, jos tilintarkastaja on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta menetellyt tilintarkastuslain (459/2007) tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti, jos hän on annetusta varoituksesta huolimatta rikkonut velvollisuuksiaan tilintarkastajana, jos hän ei ole enää ammattitaitoinen tai ei täytä muita hyväksymisen edellytyksiä. Peruuttaminen tapahtuu valtion tilintarkastuslautakunnan päätöksellä, ja se voi olla joko määräaikainen tai lopullinen.

2.5 Tilintarkastusriski

Hyväksyttävän riskitason arvioimiseen voidaan käyttää seuraavaa kaavaa (Arens, Elder & Beasley 2008: 257–258, Houston, Peters & Pratt 1999: 284):

$$\text{Hyväksyttävä riskitaso} = \frac{\text{Hyväksyttävä tarkastusriski}}{\text{Toimintariski} \times \text{Kontrolliriski}}, \quad (1)$$

jossa

Hyväksyttävä tarkastusriski = Todennäköisyys sille, että tilintarkastajat hyväksyvät sen, että he antavat vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätös sisältäisi olennaisia virheitä
Hyväksyttävä riskitaso = Siedettävä taso riskille, jossa tilintarkastuskäytännöt eivät paljasta olennaisia virheitä

Toimintariski = Todennäköisyys sille, että tilinpäätös ja siihen liittyvät erät sisältävät olennaisia virheitä ennen sisäisen valvonnan kontrollien tehokkuuden arviointia

Kontrolliriski = Todennäköisyys sille, että yrityksen sisäiset valvontajärjestelmät eivät havaitse estä tai havaitse olennaisia virheitä.

Riskiä sille, että tilintarkastaja antaa epäasianmukaisen tilintarkastuslausunnon tilinpäätöksen ollessa olennaisesti virheellinen tai puutteellinen, kutsutaan tarkastusriskiksi. Tilintarkastajan tulee suunnitella ja suorittaa tilintarkastus niin, että tarkastusriski on riittävän alhaisella tasolla ja täsmää tilintarkastuksen tavoitteeseen. Tarkastusriski voidaan jakaa kahteen osaan. Ensimmäisen osan riskistä muodostaa se, että tilinpäätös sisältää olennaisen virheen tai puutteen ennen tilintarkastusta. Toinen osa muodostuu siitä, että tilintarkastaja ei huomaa kyseisiä virheitä tai puutteita. Tilintarkastaja kiinnittää huomiota ainoastaan niihin riskeihin, jotka saattavat vaikuttaa tilinpäätökseen. (KHT-yhdistys 2008, 225.)

Tarkastusriski voidaan jakaa kolmeen osatekijään: toimintariskiin, kontrolliriskiin sekä havaitsemisriskiin. Toimintariski ja kontrolliriski liittyvät tarkastettavaan yritykseen. Niitä esiintyy tilintarkastuksesta riippumatta. Toimintariski on tilintarkastajan kannanoton alttius virheelle tai puutteelle, joka voisi olla olennainen

joko yksittäin tai yhdessä muiden virheiden tai puutteiden kanssa. Esimerkiksi tilit, joille kirjatut summat perustuvat kirjanpidollisiin arvioihin, joihin liittyy merkitsevää mittausepävarmuutta, ovat riskisempiä kuin tilit, joille kirjatut summat perustuvat rutiiniluontoisiin, tosiasiallisiin tietoihin. (KHT-yhdistys 2008, 226–227.)

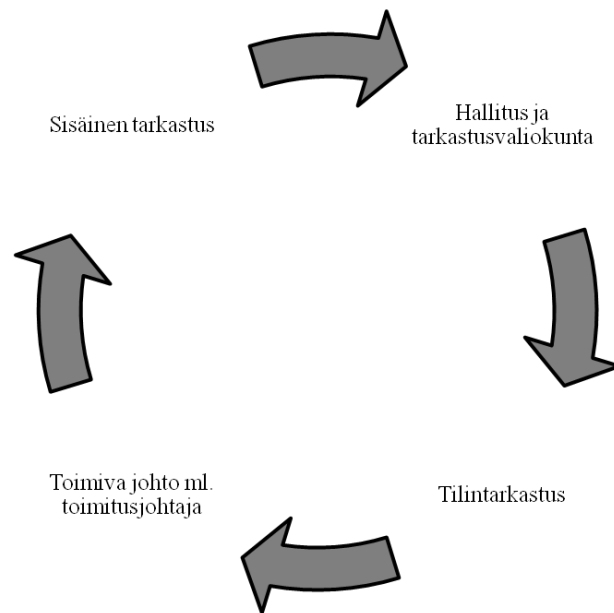
Kontrolliriski on riski (sille), että yrityksen sisäinen valvonta ei estä, havaitse tai korjaa ajoissa virheitä, jotka voivat olla olennaisia kannanotoissa joko yksinään tai yhdessä muiden virheiden kanssa. Havaitsemisriski liittyy tilintarkastukseen. Havaitsemisriskissä on riski, että tilintarkastaja ei huomaa kannanotossa olevaa virhettä tai puutetta. Havaitsemisriskiä ei voida poistaa, sillä tilintarkastaja ei kykene tutkimaan kaikkea tilinpäätöksessä ja kirjanpidossa esitettävää tietoa. Havaitsemisriskiä voidaan vähentää muun muassa riittävällä suunnittelulla sekä ammatillisella skeptisyydellä ja tilintarkastustyön valvonnalla ja läpikäynnillä. (KHT-yhdistys 2008, 226–227.)

3 SISÄINEN TARKASTUS JA SEN ULKOISTAMINEN

3.1 Sisäinen tarkastus osana corporate governance -järjestelmää

Corporate governance -järjestelmien merkitys on korostunut 2000-luvun tilinpäätösskandaalien myötä, ja yritysten valvonnan tehokkuuteen ja sisäisiin kontroleihin kiinnitetään huomiota entistä enemmän (Carcello, Hermanson & Raghunandan 2005: 118). Corporate governance voidaan suomentaa muun muassa johtamis- ja hallintotavaksi tai hallinnointi- ja ohjausjärjestelmäksi; usein käytetään kuitenkin englanninkielistä termiä. Sisäisten tarkastajien kansainvälisen ammattijärjestön IIA:n määrittelyn mukaan corporate governance on prosessien ja rakenteiden yhdistelmä, jota hallitus käyttää informoidakseen organisaatiota ja johtaakseen, toimeenpannakseen ja seuratakseen organisaation toimintoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n, joka hallinnoi Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia ja osallistuu osakeyhtiöitä koskevien itsesäätelynormien laadintaan, mukaan corporate governance -järjestelmällä tarkoitetaan yleensä sellaista hallinnointi- tai ohjausjärjestelmää, joka määrittelee hallituksen ja palkittujen johtajien roolin, velvollisuudet ja heidän suhteensa osakkeenomistajiin. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010a, Holopainen, Koivu, Kuuluvainen, Lappalainen, Leppiniemi, Mikola & Vehmas 2006: 23–24.)

Holopainen *et al.* (2006: 24–25) esittävät myös OECD:n määritelmän, jonka mukaan organisaation johtamis- ja hallintotapa on omistajien, hallituksen, johdon ja muiden intressiryhmien välisten suhteiden verkosto. Johtamis- ja hallintotapa antaa kehityksen, jonka avulla organisaation tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi ja toiminnan seuraamiseksi asetetaan. IIA:n mukaan corporate governance -järjestelmän keskeiset toimijat (ks. kuvio 1) ovat hallitus ja sen jäsenistä muodostettu tarkastusvaliokunta, ylin johto, toimitusjohtaja, sisäinen tarkastus sekä tilintarkastus. Näiden toimijoiden välillä pitäisi olla tehokas tiedonvälitys ja koordinoitua toimintaa. Corporate governance -järjestelmän kannalta katsoen sisäisen tarkastuksen tehtävänä on ohjauksen tukeminen (Holopainen *et al.* 2006: 23–25.)

Kuvio 1. Neliyhteys ja toimijoiden tehokas vuorovaikutus (Holopainen et al. 2006: 24.)

3.2 Sisäinen valvonta

Tehokas sisäinen valvonta on yksi corporate governance -järjestelmän tärkeimmistä osatekijöistä. Sen avulla yrityksen johto saa organisaation toimimaan haluamallaan tavalla, ja sen tarkoitus on tuottaa johdolle tietoa organisaation tilasta ja aikaansaannoksista. Sisäistä valvontaa voidaan lähestyä COSO-mallin kautta. Vuonna 1992 julkaistu malli on ensimmäinen malli, joka esitti sisäisen valvonnan määritelmän ja sisäisen valvonnan osatekijöiden kuvaukset. (Alftan, Blummé, Heikkala, Kontula, Miettinen, Pakarainen, Sinersalo, Sjölund Sundvik, Tarvainen, Tikkanen, Turakainen, Urrila & Vesa 2008: 36.)

COSO-malli esittää yleispätevän sisäisen valvonnan käsitelmallin, ja sitä voidaan soveltaa kaikkiin organisaatioihin, joiden toiminnan tarkoituksena on tavoitteellinen toiminta (Holopainen, Koivu, Kuuluvainen, Lappalainen, Leppiniemi, Mikola & Vehmas 2010: 49). Mallin tavoitteena on auttaa johtoa valvomaan organisaation toimintaa sekä tarjota sisäisen valvonnan standardi, johon organisaatiot voivat verrata omia järjestelmiään ja määrittää, kuinka parantaa niitä (Holopainen et al. 2010: 50). COSO-mallissa sisäistä valvontaa kuvataan prosessiksi, johon osallistuvat organisaation hallitus, johto ja muu henkilöstö ja joka pyrkii varmistamaan

tavoitteiden saavuttamisen toimintojen tehokkuuden ja tarkoituksenmukaisuuden osalta, taloudellisen tiedon ja raportoinnin luotettavuuden osalta sekä lakien ja säännösten noudattamisen osalta. COSO-mallin mukaan sisäinen valvonta koostuu viidestä osatekijästä, jotka ovat kytkeytyneet toisiinsa ja liiketoiminnan johtamiseen. Nämä osatekijät ovat valvontaympäristö, riskien hallinta, valvontatoimenpiteet, tieto ja tiedonvälitys sekä seuranta ja valvonta. (Alftan *et al.* 2008: 37–38.)

COSO-mallin mukaan sisäisen tarkastuksen tehtävänä on arvioida sisäistä valvontaa ja suositella siihen parannuksia. Sisäiset tarkastajat toimivat kansainvälisten ammattistandardiensa mukaisesti ja muun muassa arvioivat taloudellisen ja toiminnallisen raportoinnin luotettavuutta; arvioivat järjestelmiä, joiden avulla voidaan varmistaa toimintaperiaatteiden, suunnitelmien, toimintatapojen, lakien ja säädösten noudattaminen; arvioivat keinoja varojen turvaamiseen sekä voimavarojen käyttöä; sekä arvioivat toimintaa päämäärien ja tavoitteiden toteutumista. Sisäisen tarkastuksen tehtävänä ei siis ole vastata sisäisen valvontajärjestelmän perustamisesta tai ylläpitämisestä, vaan se on johdon vastuulla. (Holopainen *et al.* 2010: 66–67.)

Sisäisen tarkastuksen kansainvälisten ammattistandardien mukaan sisäinen valvonta käsittää yhtiön johdon, hallituksen ja muiden osapuolten riskienhallintatoimenpiteet, joiden avulla lisätään päämäärien ja tavoitteiden saavuttamisen todennäköisyyttä (Sisäiset tarkastajat ry 2010: 14). Sisäisen valvonnan kokonaisuudessa sisäisen tarkastuksen tehtävänä on arvioida prosesseja ja toimintoja sekä tehdä kehitysehdotuksia ohjauksen parantamiseksi. Se tukee organisaatiota valvontamenettelyiden ylläpidossa arvioimalla niiden vaikuttavuutta ja tehokkuutta sekä edistämällä niiden jatkuvaa parantamista. Sisäinen tarkastus tarjoaa arviointi- ja varmistuspalveluita, joiden tarkoituksena on tuottaa riippumaton arvio riskienhallinnasta, valvonnasta tai johtamis- ja hallintoprosesseista. Näiden selvitysten perusteella sisäisen tarkastuksen tehtävänä on arvioida yrityksen hallintoon ja toimintoihin liittyvien valvontamenettelyiden riittävyyttä ja tehokkuutta, selvittää onko toiminnoille asetettu päämäärät ja tavoitteet ja vastaavatko ne organisaation päämääriä ja tavoitteita, sekä tutkia, ovatko tulokset tavoitteiden ja päämäärien mukaisia ja toteutetaanko toiminnot tarkoitetulla tavalla. (Holopainen *et al.* 2010: 47–48.)

3.3 Sisäisen tarkastuksen kehitys

Sisäisen tarkastuksen rooli ja siihen liittyvät tehtävät ovat aikojen saatossa kokeneet lähes täydellisen muutoksen. Ensimmäiset sisäistä tarkastusta muistuttavat kontrollijärjestelmät ovat olleet käytössä jo 3500 vuotta sitten. Varhaisempia säilyneitä havaintoja ovat Mesopotamian savitaulumerkinnät. Tehtävät oli jaettu; toinen kirjuri summasi ja toinen todensi, minkä jälkeen suoritus kirjattiin savitauluun. Nykyisen kaltainen tarkastustoiminta alkoi kehittyä Englannin teollisen vallankumouksen myötä. (Holopainen *et al.* 2006: 19.)

Ammattina sisäinen tarkastus syntyi varsinaisesti vuonna 1941, kun joukko sisäisiä tarkastajia perusti Yhdysvalloissa yhdistyksen nimeltään The Institute of Internal Auditors (IIA) (Holopainen *et al.* 2010: 70). Silloisen määritelmän mukaan sisäinen tarkastus oli riippumaton organisaation sisäisen tarkastustoiminto, jonka tehtävänä oli tarkastella kirjanpitoa, rahoitusta ja muita toimintoja sekä toimia turvaavana ja kehittävänä palveluna johdolle (Holopainen *et al.* 2010: 70). 1950–1960-luvuilla sisäinen tarkastus oli lähinnä sisäistä tilintarkastusta, jossa sisäinen tarkastaja tutki asioita transaktiotasolla virheiden ja väärinkäytösten paljastamiseksi. Sisäinen tarkastus ei juuri tuottanut lisäarvoa yritykselle. 1970- ja 1980-luvuilla toiminta keskittyi operatiiviseen kontrollien ja prosessien tutkimiseen järjestelmäheikkouksien löytämiseksi ja parannusehdotuksien tekemiseen. Tällä toiminnalla oli jo havaittavissa hieman lisäarvoa. Sisäisen tarkastuksen ammattistandardit julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1978, ja silloin luodut ammattistandardit ohjasivat sisäisen tarkastuksen toimintaa aina 2000-luvun alkuun asti, jolloin ne globalisaation aiheuttamien toimintaympäristöjen muutosten myötä vaativat päivityksen (Holopainen *et al.* 2010: 70–71).

1990-luvulla sisäisen tarkastuksen toiminnan teemana oli riskiperusteisuus. Sisäisen tarkastuksen tehtävänä oli tutkia valvontaa ja riskienhallintaa, ja se suuntautui organisaation merkittävimpiin riskeihin. Tässä vaiheessa sisäinen tarkastus oli mukana tavoitteiden saavuttamisessa ja sen toiminta tuotti selvää lisäarvoa. 2000-luvulla sisäinen tarkastus tutkii ja arvioi johtamis- ja hallintojärjestelmää sekä eettisiä arvoja. Se turvaa organisaation hengissä pysymistä, ja siitä on tullut osa corporate

governance -järjestelmää. Nykyinen sisäisen tarkastuksen toiminta tuottaa merkittävää lisäarvoa. Uudistettu määritelmä kuvaa nykyisiä sisäisen tarkastuksen teemoja: corporate governance -järjestelmää, etiikkaa ja yhteiskuntavastuuta. (Holopainen *et al.* 2006: 21.)

3.4 Sisäisen tarkastuksen tarkoitus ja tehtävät

Sisäinen tarkastus on Sisäiset tarkastajat ry:n määritelmän mukaisesti riippumatonta ja objektiivista arviointi-, varmistus- ja konsultointitoimintaa. Se on luotu tuottamaan lisäarvoa organisaatiolle ja parantamaan organisaation toimintaa. Se tukee organisaatiota sen tavoitteiden saavuttamisessa tarjoamalla järjestelmällisen lähestymistavan organisaation riskienhallinta-, valvonta- sekä johtamis- ja hallintoprosessien tehokkuuden arviointiin ja kehittämiseen. (Sisäiset tarkastajat ry 2004.)

Yritysten johdolla on vastuu siitä, että yritys toteuttaa sille asetetut tavoitteet ja toimii yhteiskunnan edellyttämien sääntöjen mukaisesti. Sisäisen tarkastuksen päätavoitteena on auttaa yritystä saavuttamaan tavoitteensa. Yritysten johtamis- ja hallinto- sekä valvonta- ja riskienhallintaprosessit ovat muuttuneet niin vaativiksi ja monimutkaisiksi, että yritysten johdon on mahdotonta noudattaa valvontavastuutaan ja huolehtia riskienhallinnasta ilman asiantuntijoiden apua. Sisäinen tarkastus arvioi yrityksen toimintojen tehokkuutta ja tavoitteiden saavuttamista. Pääsääntöisesti sisäisen tarkastuksen järjestäminen ei yrityksissä ole pakollista, mutta esimerkiksi New York Stock Exchange -pörssiin listautuneilla yrityksillä on oltava joko sisäisesti järjestetty tai ulkoistamalla järjestetty sisäisen järjestyksen toiminto. (Holopainen *et al.* 2006: 15–16, Balkaran 2008: 23.)

Sisäinen tarkastus on hallituksen alainen toimija sekä johdon kumppani. Se vastaa yrityksen sisäisistä johtamis- ja hallintojärjestelmään sekä riskienhallintaan liittyvistä arviointi- ja varmennuspalveluista. Lisäksi se voi suorittaa konsultointia. Sisäinen tarkastus tuottaa johdolle tietoa järjestelmien tarkoituksenmukaisuudesta, prosessien tehokkuudesta ja niiden tarkoituksenmukaisuudesta, raportoinnin luotettavuudesta ja ajantasaisuudesta sekä säädösten noudattamisesta. Lisäksi

riskienhallintajärjestelmien arviointi on noussut tärkeään asemaan. (Holopainen *et al.* 2006: 16, Holopainen *et al.* 2010: 84–86.)

Aiemmin sisäisen tarkastus toimi yleisesti talousjohtajan tai muun ylimmän johdon alaisuudessa, mutta nykyään raportointi suoraan tarkastusvaliokunnalle on kasvattanut suosiotaan, sillä sen katsotaan vahvistavan sisäisen tarkastuksen objektiivisuutta ja riippumattomuutta (Balkaran 2008: 23). Jamesin (2003) tutkimuksessa havaittiin, että luotonantajit uskoivat niiden yksiköiden, jotka raportoivat suoraan tarkastusvaliokunnalle, pystyvän ehkäisemään väärinkäytöksiä paremmin kuin yksiköiden, jotka raportoivat ylimmälle johdolle.

Sisäisen tarkastuksen tarjoamia palveluita ovat arviointi- ja varmistuspalvelut, johtamisen ja hallintatarkastus, riskienhallinnan tarkastus, operatiivinen tarkastus, informaationtarkastus, talouden tarkastus sekä yleis- ja kokonaisarviot. Lisäksi sisäinen tarkastus voi tarjota konsultointipalveluita. Konsultointipalvelujen tarkoituksena on tarjota lisäarvoa organisaation toiminnoille sekä parantaa johtamis- ja hallintojärjestelmää, riskienhallintaa ja valvontaprosesseja. Arviointi- ja varmistuspalvelun osapuolia ovat sisäinen tarkastus, arvioinnin kohde sekä varmistuksen saaja, joka on sisäisen tarkastuksen asiakas. Konsultointitehtävien sisältö, laajuus ja tavoite sovitaan asiakkaan kanssa. Tehtäviä voivat olla muun muassa koulutus, neuvonta, kehitysprojekteihin osallistuminen sekä riskienhallintaprosessiin osallistuminen perusroolin ylittävien tehtävien osalta. Konsultointipalvelujen osapuolet ovat sisäinen tarkastus, konsultoinnin kohde, joka on sisäisen tarkastuksen asiakas, sekä ylin johto, mikäli konsultointia suorittaessa havaitaan merkittäviä riskejä tai mahdollisuuksia, joista ylimmän johdon on oltava tietoisia. (Holopainen *et al.* 2010: 88–92.)

3.5 Ammattistandardit ja eettiset säännöt

Sisäisen tarkastuksen ammattistandardien uudistamisen yhteydessä syntyi uudenlainen lähestymistapa, jossa sisäisen tarkastuksen määritelmä ja eettiset säännöt muodostavat sisäisen tarkastuksen viitekehyksen ylimmän tason, ja ne määrittävät yhdessä kaikki muut viitekehyksen osat. Viitekehyksen seuraavan tason

muodostavat ammattistandardit. Nämä kolme osiota muodostavat viitekehyksen pakottavan osan, joita jokaisen sisäisen tarkastajan ja sisäistä tarkastusta tekevän organisaation on noudatettava. Näiden lisäksi viitekehykseen kuuluvat käytännön ohjeet, kehitys sekä työvälineet. (Holopainen *et al.* 2010: 71–72).

Eettiset säännöt muodostuvat kahdesta osa-alueesta: periaatteista, jotka ovat oleellisia sisäisen tarkastuksen ammatille, sekä käyttäytymissäännöistä, jotka kuvaavat sitä käyttäytymistä, jota sisäisiltä tarkastajilta odotetaan. Eettisten sääntöjen noudattaminen on välttämätöntä, sillä sisäisen tarkastuksen arvo perustuu luottamukseen siitä, että riskienhallinnan ja valvonnan sekä johtamis- ja hallintotavan arviointi ja varmistus on objektiivista sekä toteutettu ammattitaitoisesti sääntöjen mukaisesti. Eettisten sääntöjen periaatteet ovat rehellisyys, objektiivisuus, luottamuksellisuus sekä ammattitaito. Käyttäytymissäännöt sisältävät esimerkinomaiset ohjeet siitä, miten näitä periaatteita noudatetaan. (Holopainen *et al.* 2010: 75–76).

Ammattistandardit muodostuvat kolmesta osa-alueesta: ominaisuusstandardeista, toteutustapastandardeista sekä soveltamisstandardeista. Ominaisuusstandardeissa on määritelty ne ominaisuudet, joita sisäisen tarkastuksen tehtäviä hoitavilla henkilöillä ja yksiköillä tulee olla. Tehtävien luonne ja se, mitä työ kattaa, määritellään toteutustapastandardeissa. Soveltamistapastandardit ovat mukana ominaisuusstandardeissa sekä toteutustapastandardeissa.

Sisäisen tarkastuksen käytännön ohjeet on laadittu standardikohtaisesti ja niissä on yksityiskohtaisesti selostettu, millaisella toiminnalla ammattistandardien hyvin karkealla tasolla kuvatut vaatimukset parhaiten saavutetaan. Työohjeet ovat käytännön työtä helpottavaa tekniikkatason ohjeistusta, ja IIA:n kannanotoissa esitetään IIA:n kanta johonkin tiettyyn asiaan. Kehityksellä tarkoitetaan valmiutta muuttaa voimassa olevaa ohjeistusta, jos ympäristössä tapahtunut muutos aiheuttaa sen, että ohjeistusta noudattamalla päädytään epätoivottuun tulokseen.

3.6 Sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen

3.6.1 Ulkoistaminen

Sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen alkoi yleistyä 1980-luvulla. Yritykset keskittyivät ydintoimintoihinsa ja päätyivät ulkoistamaan tukitoimintojaan, jotka aiemmin oli järjestetty yrityksen sisäisenä palveluna. Samaan aikaan tilintarkastusyhteisöt alkoivat etsiä uusia konsultointimahdollisuuksia, ja sisäisen valvonnan tarve kasvoi listayhtiöille tulleiden sisäisen valvonnan järjestämisen vaatimusten myötä. Nämä yhdessä johtivat sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen yleistymiseen. (Schneider 2008: 16.)

Vuonna 2006 Australiassa tehdyn tutkimuksen mukaan listatuista yhtiöistä 45,5 prosenttia oli ulkoistanut sisäisen tarkastuksen osittain tai kokonaan. Näistä 44 prosenttia oli ulkoistanut sisäisen tarkastuksensa kokonaan. Merkille pantavaa oli, että ulkoistaneista yhtiöistä lähes 60 prosentilla ei ollut ollut sisäisen tarkastuksen yksikköä ennen ulkoistamista. 75 prosenttia ilmoitti ulkoistaneen sisäisen tarkastuksensa omalle tilintarkastajalleen. (Carey, Subramaniam & Ching 2006: 20–21.)

Sisäinen tarkastus voidaan ulkoistaa osittain tai kokonaan. Yrityksen sisäisen tarkastuksen yksikön resursseja voidaan tukea ostamalla tiettyjä palveluita ulkopuoliselta palvelujen tarjoajalta. Syitä ostopalveluiden käyttöön voivat olla muun muassa omien resurssien niukkuus, toiminnassa ennakoitavissa olevat uudet, erityistietoja vaativat riskit tai toiminnan maantieteellinen hajautuminen. Ulkopuolista palvelujen tarjoajaa voidaan tarvita myös sisäisen tarkastustoiminnon perustamisvaiheessa, vanhan toiminnon modernisoinnissa tai strategisessa uudistamisessa sekä ammattistandardien edellyttämissä laadunvarmistusarvioinneissa. Usein yritys kohtaista tietoa ja yrityksen strategiaa koskeva tarkastustoiminto toteutetaan yrityksen sisäisesti, mutta yleisemmät toiminnot ulkoistetaan. Lisäksi yrityksillä, jotka käyttävät usein sisäisen tarkastuksen palveluita, on useimmiten oma sisäisen tarkastuksen yksikkö, kun taas palveluita harvemmin käyttävät todennäköisemmin ulkoistavat sisäisen tarkastustoimintonsa.

On myös havaittu, että toiminnot, jotka ovat hyvin erikoistuneita ja epäjatkuvia, ulkoistetaan tilintarkastajalle, kun taas muut toiminnot muille palvelujen tarjoajille. (Holopainen *et al.* 2010: 142–143, Scheider 2008: 16.)

Sisäisen tarkastuksen palvelujen tarjoajia on käytännössä kolmenlaisia. Ensiksi ovat riippumattomat toimittajat, jotka toimivat ammattistandardien mukaisesti ja tarjoavat sisäisen tarkastuksen määritelmän mukaisia palveluita. Toinen palvelujentarjoajaryhmä on suuret kansainväliset tilintarkastusyhteisöt. Niillä on käytössä runsaat henkilö- ja asiantuntijaresurssit, ja ne ovat verkostoituneet maailmanlaajuisesti. Tilintarkastusyhteisöt suorittavat kuitenkin sisäisen tarkastuksen tehtävät omien toimintatapojensa mukaisesti, ja eikä niiden henkilöstöllä välttämättä ole sisäisen tarkastuksen ammattistandardien tuntemusta, tai niitä ei noudateta. Tilintarkastusyhteisöä käytettäessä on myös riski, että sisäinen tarkastus suoritetaan tilintarkastuksen kaltaisesti ja sitä koskevien suositusten mukaisesti, jolloin tarkastus jää suppeaksi. Kolmas palvelujentarjoajaryhmä on erilaiset asiantuntijapalveluita tarjoavat tahot, joilla on oman alueensa asiantuntemusta. (Holopainen *et al.* 2010: 144–145.)

Vuonna 2002 Yhdysvalloissa voimaan tulleen Sarbanes-Oxley -lain myötä sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen yhtiön omalle tilintarkastajalle kiellettiin. Kieltoa perusteltiin ulkoistamisen aiheuttamilla uhilla tilintarkastajan riippumattomuudelle, sillä sisäisestä tarkastuksesta ja muista oheispalveluista saatavat palkkiot olivat huomattavan suuria. Lisäksi tilintarkastajan arvioinnin sisäisestä valvonnasta pelättiin vaarantuvan, jos sisäistä tarkastusta hoitaneet henkilöt ovat tilintarkastajan työtovereita. Sarbanes-Oxley -laki ei kuitenkaan kiellä sisäisen tarkastuksen ulkoistamista muille palvelujentarjoajille eikä laki koske yksityisesti omistettuja yrityksiä. Suomessa sisäisen tarkastuksen järjestämistä koskevaa sääntelyä ei ole. Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodin mukaan yritysten on selostettava, miten sisäinen tarkastus on järjestetty, mutta järjestämistä ei ole rajoitettu. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010b, Schneider 2008: 17–18.)

3.6.2 Ulkoistamisen hyödyt

Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisesta saatuina hyötyinä pidetään kustannussäästöjä ja lisääntyntä tehokkuutta. Ulkoistamisen avulla kiinteät palkkakustannukset saadaan muutettua muuttuviksi kustannuksiksi ulkoistamisen avulla. Kun sisäinen tarkastus annetaan suurten tilintarkastusyhtiöiden hoidettavaksi, yritys pääsee hyötymään tilintarkastusyhteisöjen mittakaavaeduista johtuvista alhaisemmista kustannuksista. Tilintarkastusyhteisöt voivat tehdä kaikkien asiakkaidensa tarkastukset samoilla järjestelmillä. Yhteisöt ovat kehittäneet aikaa ja rahaa säästäviä tarkastusmenetelmiä. Tarkastustehtävät ovat tilintarkastusyhteisöjen ydinosaamista, joten ne ovat valmiita investoimaan tarkastuksessa tarvittavaan teknologian kehittämiseen. Ulkoisella palveluntarjoajalla on käytössään laajemmat resurssit verrattuna yrityksen sisäiseen tarkastusyksikköön. Yleensä tilintarkastusyhteisöjen tarjoamat sisäisen tarkastuksen palvelut ovat edullisempia kuin yrityksen sisäinen tarkastusyksikkö. (Carey, Subramaniam & Ching 2006: 15, Schneider 2008: 18.)

Ulkoisen palveluntarjoajan avulla sisäisen tarkastuksen järjestäminen on helppoa ja nopeaa verrattuna sisäisen yksikön perustamiseen. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella voidaan myös välttyä ylimääräisiltä henkilöstöresursseilta. Ulkoiselta palveluntarjoajalta voidaan ostaa palvelut erityistilanteissa tai tiettyinä ajanjaksoina. Tämä on hyödyllistä etenkin silloin, kun yrityksen oma sisäisen tarkastuksen henkilöstö ei kykene toteuttamaan tarkastussuunnitelmaansa, tai kun tarvitaan erityisosaamista, jota ei ole yrityksen omassa yksikössä. Ulkoistamisen avulla voidaan päästä tilanteeseen, jossa ei ole tarvetta yrityksen omalle sisäisen tarkastuksen yksikölle. Lisäksi ulkopuolelta tulevat sisäiset tarkastajat ovat mahdollisesti riippumattomampia ja objektiivisempia kuin yhtiön omat sisäiset tarkastajat. (Schneider 2008:18, Selim & Yiannakas 2000: 216.)

Yrityksen omien sisäisten tarkastajien vastuu on rajoittunutta. Tämä johtuu työnantaja–työntekijä -suhteen luonteesta. Nykyisen lainsäädännön takia on vaikeampaa hakea korvauksia oikeusteitse työntekijältä kuin ulkopuoliselta palveluntarjoajalta. Tilintarkastuksen epäonnistuttua on taloudellisesti kannattavampaa hakea korvauksia palveluntarjoajalta, jolla on toimintaansa varten

vastuuvakuutus, kuin työntekijältä, jonka resurssit ovat huomattavasti vähäisemmät. (Caplan & Kirschenheiter 2000: 396.)

3.6.2 Ulkoistamisen haitat

Useimmat sisäisen tarkastuksen ulkoistamiseen liitetyt haitat koskevat ulkoisen palveluntarjoajan puutteellista tietoa yrityksestä ja sen liiketoimintaprosesseista sekä uhkaa tilintarkastajan riippumattomuudelle siinä tapauksessa, että sisäinen tarkastus on ulkoistettu yrityksen omalle tilintarkastajalle.

Ulkopuolisella sisäisellä tarkastajalla ei ole yhtä hyvää tietämystä yhtiön liiketoimintaprosesseista ja toiminnoista eikä myöskään yhtä hyvää verkostoa ja suhteita kuin yhtiön omalla sisäisellä tarkastajalla. Ulkoinen sisäinen tarkastaja on uskollinen ja kuuliainen omalle työnantajalleen tarkastuskohteena olevan yrityksen sijaan. Ulkoistamisen haittoja voivat olla myös ulkopuolisten asiantuntijoiden tulosvastuullisuus, joka saattaa nostaa tarkastuskuluja. Ulkopuolisten tarkastusyhtiöiden henkilökunta vaihtuu useammin, jolloin uusia asiantuntijoita on koulutettava jatkuvasti. Lisäksi oman sisäisen tarkastuksen yksikön puuttuessa yhtiön työntekijöillä ei ole mahdollisuutta kiertää oppimassa yhtiön sisäisistä kontrolleista ja laajentaa näkemystään ja tietämystään yhtiön eri toiminnoista, ja näin valmistautua tuleviin rooleihin yhtiössä. (Halla, Hätinen, Grönfors-Kallio, Malm, Kaisanlahti, Kontula & Väisänen 2003: 90, Scheider 2008: 20.)

Kun tilintarkastusyhteisö tai sen kanssa samaan ketjuun kuuluva yhteisö suorittaa sisäisen tarkastuksen palveluita tilintarkastusasiakkaalleen, voi aiheutua oman työn tarkistamisen uhka. Olennaista on suoritettavan työn luonne. Uhkaa ei aiheudu, jos sisäisen tarkastuksen palvelut eivät koske kirjanpitoa ja sen sisäisiä kontrolleja, taloudellisia järjestelmiä tai tilinpäätöstä. Jos sisäisen tarkastuksen palvelut ovat luonteeltaan laajempaa tilintarkastusta, ei kyseisen palvelun tarjoaminen heikennä tilintarkastajan riippumattomuutta. Kun tilintarkastusyhteisö avustaa tilintarkastusasiakkaan oman sisäisen tarkastustoiminnan toteuttamisessa tai hoitaa joitakin ulkoistettuja sisäisen tarkastuksen tehtäviä, tästä mahdollisesti aiheutuvaa oman työn tarkastamisen uhkaa voidaan vähentää varmistamalla, että asiakkaan

toimivan johdon hoitama sisäisen tarkastuksen ohjaus ja valvonta ja itse sisäinen tarkastustoiminta on erotettu selkeästi toisistaan. Jos tilintarkastusasiakkaan sisäisestä tarkastustoiminnosta suoritetaan merkittävä osa, tästä voi aiheutua oman työn tarkastamisen uhka. Tilintarkastusyhteisön tulisi ottaa nämä uhat huomioon ja edetä varoen ennen tällaisten toimeksiantojen vastaanottamista. (KHT-yhdistys 2009:85.)

Aldhizer III, Cashell ja Martin (2003) ovat kritisoineet kasvaneita sisäisen tarkastuksen ulkoistamistrendiä. Heidän mukaansa ulkoistamisesta saadut hyödyt ovat arvioitua pienemmät. Yritykset eivät ole onnistuneet vähentämään sisäisen tarkastuksen kustannuksia niin paljon kuin odotettiin. Myös Enronin tapaiset skandaalit osoittavat, ettei ulkoistettu sisäinen tarkastus ole yhtä tehokas kuin tilintarkastus ja sisäisesti järjestetty sisäinen tarkastus torjumaan petoksia ja väärinkäytöksiä. Heidän mukaansa pitäisi suosia ratkaisua, jossa yrityksellä on oma sisäisen tarkastuksen yksikkönsä ja ne tarkastukset, joihin ei yrityksessä ole riittäviä resursseja, ostettaisiin ulkopuoliselta. James (2003) ei havainnut tutkimuksessaan eroja lainanantajien käsityksissä sisäisen tarkastuksen väärinkäytösten torjunnassa ulkoistetun ja sisäisesti järjestetyn sisäisen tarkastuksen välillä, jos kummassakin tapauksessa sisäinen tarkastus raportoi suoraan tarkastusvaliokunnalle.

4 TILINTARKASTUSPALKKIOT JA PALKKIOT OHEISPALVELUISTA

4.1 Tilintarkastuspalkkiot

Tilintarkastuslain (459/2007) 17. § pykälän mukaan tilintarkastuspalkkio ei saa määräytyä tavalla, joka voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Säännös perustuu tilintarkastusdirektiivin 25. artiklaan. Tilintarkastuspalkkio vaarantaisi tilintarkastajan riippumattomuuden, jos se määräytyisi osittain tai kokonaan tarkastettavalle yhteisölle tai säätiölle tarjottavien oheispalvelujen perusteella. Palkkio ei saisi myöskään olla ehdollinen. Ehdollisella palkkiolla tarkoitetaan palkkiojärjestelyä, jossa maksun suuruus riippuu toimeksiannon edistymisestä tai lopputuloksesta tai toimeksiannon kohteena olevan tai toimeksiantajana olevan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta. Riippuvuudella toiminnan tuloksesta tarkoitetaan puolestaan sellaisia toiminnan tuloslukuja tai muita ehtoja, jotka ovat palkkion välittömänä määräytymisperusteena. Ehdollisuuden välttämiseksi tilintarkastuspalkkioiden perusteista on siten sovittava vuosittain etukäteen. Ehdollisuutena ei kuitenkaan pidettäisi sitä, että perusteisiin jätetään liikkumavaraa, jotta työhön liittyvät odottamattomat tekijät voidaan ottaa huomioon. Ehdotettu säännös ei estä palkkioista sopimista jälkikäteen esimerkiksi yhteisön tai säätiön maksukyvyn alentumisen vuoksi. (HE 194/2006.)

KHT-yhdistyksen (2009: 47) suositusten mukaan asiantuntijapalveluita tarjotessaan tilintarkastaja saa ehdottaa sopivaksi katsomaansa palkkiota. Epäeettisenä ei voida myöskään pitää sitä, että toinen tilintarkastaja ehdottaa pienempää palkkiota kuin toinen. Oman intressin uhka voi kuitenkin syntyä, jos ehdotettu palkkio on niin alhainen, että toimeksiannon suorittaminen ammatillisten standardien mukaisesti on vaikeaa kyseisellä hinnalla.

Tilintarkastuksen maksajasta on käyty keskustelua. Nykymallin mukaan tarkastettava yhteisö valitsee tilintarkastajan tarjouskilpailun perusteella ja maksaa heidän korvauksensa. Ongelmana tässä järjestelmässä on se että tilintarkastaja on vastuussa tarkastettavan yrityksen osakkeenomistajille ja muille sidosryhmille, vaikka palkkion maksaa tarkastettava yritys. Euroopan komissiossa harkitaan mallijärjestelyä, jossa

tilintarkastustehtävä yhdistettäisiin lakisääteiseen tarkastukseen, jolloin tilintarkastajan valinnasta, korvausten maksamisesta ja toimeksiannon kestosta vastaisi tarkastettavan yrityksen sijaan kolmas osapuoli, joka olisi esimerkiksi sääätelyviranomainen. Järjestelyn hyötynä olisivat todistettavan riippumattomuuden tuomat yhteiskunnalliset hyödyt. Vaarana on kuitenkin byrokratian lisääntyminen. (Euroopan komissio 2010: 10–11.)

Simunic (1980) on tutkinut tilintarkastuspalveluiden hinnoittelua. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, onko suurten tilintarkastusyhteisöjen välillä kilpailua. Suuria tilintarkastusyhteisöjä on syytetty tilintarkastusmarkkinoiden monopolisoinnista ja hintakartellien luomisesta. Tutkimusta varten Simunic kehitti tilintarkastuspalkkioiden muodostumista kuvaavan mallin:

$$E(C) = cq + E(d)E(l) \quad (2)$$

jossa $E(C)$ = tilintarkastajan odotetut kustannukset
 c = resurssien yksikköhinta
 q = tilintarkastajan tilintarkastukseen käyttämien resurssien määrä
 $E(d)$ = odotetut vahingonkorvausvastuut
 $E(l)$ = todennäköisyys sille, että vahingonkorvausvastuut tulevat maksettavaksi (loss sharing ratio)

Simunicin (1980) tilintarkastuspalveluiden hinnan määräytymismallissa oletettiin, että tilintarkastuksen molemmat osapuolet pyrkivät voiton maksimointiin. Osapuolet ovat yhteisvastuussa, jolloin tappiot jakautuvat molemmille osapuolille. Monopoli aiheuttaa yksikköhinnan nousun, josta aiheutuu tilintarkastuksen laadun heikkeneminen ja korkeammat kustannukset.

Mallin muuttujina käytettiin tarkastettavan kohteen kokoa, tarkastuskohteen toimintojen monimutkaisuutta, tiettyjä hankalampia ja suuremman riskin sisältäviä tarkastuksen kohteita kuten saatavia, sekä tarkastuskohteen päätoimialaa. Tutkimus suoritettiin kyselytutkimuksena, jota voidaan pitää tutkimuksen heikkoutena mahdollisten tietojen vääristymisen takia. Hypoteesit testattiin erilaisia tilastollisia

menetelmiä käyttäen. Tutkimuksessa selvisi, että suurin syy taloudelliseen raportointiin on korvausvastuiden välttäminen. Tutkimuksessa ei myöskään havaittu, että tilintarkastusyhteisöjen koko vaikuttaisi kilpailun olemassaoloon. Suurten tilintarkastusyhtiöiden palkkioiden havaittiin olevan matalampia kuin vertailuryhmän, mutta alhaisemmat palkkiot voidaan selittää mittakaavaetujen hyödyntämisellä. Tutkimuksessa ei siis havaittu viitteitä siitä, että Big8-tilintarkastusyhteisöt monopolisoisivat tilintarkastusmarkkinoita.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on löydetty useita muuttujia, joilla on havaittu olevan merkittävä yhteys tilintarkastuspalkkioihin. Asiakasyrityksen monimutkaisuudella, tytäryhtiöiden määrällä mitattuna, on havaittu olevan vaikutusta tilintarkastuspalkkioiden määrään. Monimutkaisuuden mittarina voidaan käyttää myös tulosta. Pongin ja Whittingtonin (1994: 1093) tutkimuksen mukaan pienet tappiota tekevät tilintarkastusasiakkaat saavat alennusta, mutta suurten tappiota tekevien asiakasyritysten tilintarkastuspalkkiot nousevat. Tätä voidaan selittää mahdollisilla tulevilla korvausvastuilla, jotka ovat todennäköisesti suuremmat isomman asiakkaan kohdalla.

Myös yritysten koolla on havaittu olevan yhteys tilintarkastuspalkkioihin. Tilintarkastusasiakkaan koko on yksi tärkeimmistä tekijöistä tilintarkastuksen hinnoittelussa. Suuret tilintarkastusasiakkaat maksavat korkeampia palkkiota kuin pienemmät asiakkaat (Cobbin 2002: 64, Pong & Whittington 1994: 1085, 1093.) Myös tilintarkastusyhteisön koon on havaittu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen. Suurten kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen palkkiot ovat suurempia kuin pienempien yhteisöjen. (Palmrose 1986b: 108.)

Varastoa ja myyntisaamisia on käytetty tutkimuksissa sekä monimutkaisuuden että riskin mittarina. Yleensä nämä on suhteutettu taseen loppusummaan. Myyntisaamisten ja varaston tarkastaminen on muihin eriin nähden työläämpää, sillä ne ovat alttiita manipuloinnille, ja siten petoksille. (Firth 1997: 512.)

Tilintarkastukseen liittyvän riskin voidaan odottaa kasvattavan tilintarkastuspalkkioita. Tilintarkastusyhteisöt voivat kasvattaa työn määrää tai

palkkioita, jolloin ne voivat hyväksyä suuremman riskin. Toimeksiantoon liittyviä riskejä voivat olla mahdolliset tilintarkastajalta vaadittavat vahingonkorvaukset tai maineen menetys. Riskiä kuvaavia muuttujia ovat muun muassa tappiollisuus, huono kannattavuus sekä korkea velkaisuusaste. (Firth 1997: 513.)

Myös asiakasyrityksen omistusrakenne voi vaikuttaa tilintarkastuksen hinnoitteluun. Yrityksissä, joissa johto on enemmistöomistajana, on havaittu tilintarkastajien käyttäneen vähemmän aikaa tilintarkastukseen, ja jolloin tilintarkastuspalkkiot ovat olleet pienemmät. Yritysten, jotka ovat ulkomaalaisten yhtiöiden tytäryrityksiä, tilintarkastuspalkkioiden on havaittu olevan korkeammat. (Niemi 2005: 319–320.)

Australialaistutkimuksessa havaittiin yhteys sisäisen tarkastuksen käytön ja tilintarkastuspalkkioiden välillä. Todennäköisesti niissä yhtiöissä, joissa kiinnitetään huomiota sisäiseen valvontaan, kiinnitetään huomiota enemmän myös ulkoiseen valvontaan. Samassa tutkimuksessa havaittiin myös positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioiden ja tarkastusvaliokunnan olemassaolon välillä. (Goodwin-Stewart & Kent 2006)

4.2 Oheispalvelut ja tarjoushinnoittelu

4.2.1 Oheispalvelut

Tilintarkastusyhteisöjen tarjoamia oheispalveluita ovat muun muassa erilaiset kirjanpitoon ja tilinpäätöksiin liittyvät palvelut, due diligence -toimeksiannot sekä verokonsultointi. Lisäksi tilintarkastusyhteisöt tarjoavat tietojärjestelmiin liittyviä palveluita, johdon konsultointia, kansainvälisiin liiketoimiin liittyviä palveluita sekä henkilöstöön ja rekrytointiin liittyviä palveluita. Päätöksen oheispalveluiden hankinnasta tekee yleensä yhtiön operatiivinen johto. (Firth 1997: 514, Vieru & Schadewitz 2010: 15.)

Suurten yritysten on havaittu käyttävän enemmän oheispalveluita, ja asiakasyrityksen koko on myös oheispalvelujen osalta suurin palkkioita selittävä tekijä. Hayn, Knechelin ja Lin (2006) mukaan tämä on seurausta kysynnästä ja tarjonnasta. Suuret

yritykset ovat rakenteiltaan monimutkaisempia, niihin liittyy monimutkaisempia verojärjestelyitä, ne tarvitsevat todennäköisemmin rahoitusta, ja niiden fuusiot ja yrityskaupat ovat yleisiä. Antlen ja Gordonin (2006: 241) mukaan esimerkiksi varastojen kasvu voi saada yrityksen ostamaan tilintarkastajaltaan toimitusketjuun liittyviä palveluita. Suuret yritykset myös käyttävät suuria tilintarkastusyhteisöjä, joilla on tarjota yritysten tarpeita vastaavia palveluita.

Tilintarkastajien asiakkailleen tarjoamista konsultointipalveluista on käyty paljon keskustelua. Konsultointipalveluiden tarjoamisen ja niihin liittyvien palkkioiden pelätään vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden. Toisaalta tilintarkastuksen ja konsultointipalveluiden katsotaan lisäävän tilintarkastajan tietoja asiakkaan liiketoimista sekä muusta toiminnasta. Suuremman tietomäärän avulla tilintarkastus voidaan tehdä paremmin. (Euroopan komissio 1996: 21.)

Tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välinen yhteys on monimutkainen. Toisaalta tilintarkastusyhteisöjen ajatellaan alentavan tilintarkastuspalkkioita, jotta ne voittavat tarjouskilpailun, saavat jalkansa oven väliin ja pääsevät tarjoamaan tuottoisia konsultointipalveluita. Tämän perusteella tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välillä pitäisi olla negatiivinen yhteys. Negatiivinen yhteys voi aiheutua myös palvelujen yhteistarjonnan avulla saavutetuista osaamisen leviämistä, joiden avulla tilintarkastuksen kustannukset ovat pienemmät. Useissa tutkimuksissa (muun muassa Simunic 1984, Palmrose 1986a, Firth 1997) on kuitenkin päädytty päinvastaisiin tuloksiin, ja palkkioiden väliltä on löydetty positiivinen yhteys. (Hay, Knechel & Li 2006: 717.)

Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessa tutkittiin, aiheutuuko palveluiden yhteistarjonnasta tiedonmäärän lisääntymistä tai suurempaa tehokkuutta. Tämän myötä tilintarkastaja saa ylisuuria tuottoja. Lisäksi tutkittiin, jäävätkö ylimääräiset tuotot tilintarkastajalle kokonaan vai siirtyvätkö ne asiakkaan eduksi osaksi tai kokonaan. Jos taloudelliset hyödyt jäävät tilintarkastajalle, voi syntyä tilanne, jossa tilintarkastaja tuottojen menettämisen pelossa suosii asiakasta. Tutkimuksessa selvisi, että oheispalveluja ostavat tilintarkastusasiakkaat maksavat suurempia palkkioita kuin pelkät tilintarkastusasiakkaat, mutta tämä ero on selitettävissä lisääntyneellä

työmäärällä. Tutkimuksen tulokset eivät myöskään tue väitettä, että oheispalvelujen tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle vaarantaisi tilintarkastajan objektiivisuuden. (Davis, Ricchiute & Trompeter 1993.)

4.2.2 Tarjoushinnoittelu

Tarjoushinnoittelulla tarkoitetaan tilannetta, jossa tilintarkastajan vaihdoksen yhteydessä tilintarkastajat laskuttavat asiakkailtaan normaalitasoa matalampia palkkioita. Kallunki, Sahlström ja Zerni (2007) ovat tutkineet, aiheuttavatko ylisuuret tilintarkastuspalkkiot tilintarkastajan vaihtamisen. Tilintarkastajan vaihtamisen syiksi on aiemmin havaittu muun muassa kustannussäästöt, asiakasyrityksen johdossa tapahtuneet muutokset, oheispalveluiden tarve tai paremmat asiantuntijapalvelut, yritysvaltaukset tai ongelmat henkilökemioissa. Yrityksen valitsevat tilintarkastajan yleensä kustannusten perusteella ja pyrkivät ostamaan ne halvimmalta tarjoajalta. Kallungin *et. al* (2007) tutkimus laajentaa DeAngelon (1981) via Kallunki *et. al* (2007) teoriaa tilintarkastuksen alihinnoittelusta. DeAngelon (1981) mukaan tilintarkastaja todennäköisesti, uusia asiakkaita saadakseen, hinnoittelee tilintarkastuksen jopa alle siitä aiheutuvien kustannusten ensimmäisenä vuonna tilintarkastajan vaihdoksen jälkeen, koska odottaa saavan suuremmat tuotot tulevina vuosina.

Kallungin *et. al* (2007) tutkimuksessa oletetaan tilintarkastajien ylihinnoittelevan tilintarkastuksen vaihtoa edeltävänä vuotena samaan tapaan kuin vaihdoksen jälkeisenä vuotena tilintarkastus alihinnoitellaan. Tilintarkastuksen ylihinnoittelun syitä ennen tilintarkastajan vaihtoa voivat olla muun muassa tilintarkastajan ahneus saada mahdollisimman paljon tuottoja olemassa olevasta asiakassuhteesta, tilintarkastajan kyvyttömyys tarjota asiakkaalle tilintarkastuspalveluita kilpailukykyiseen hintaan asiakasyrityksen ominaisuuksista johtuen sekä asiakasyritykseen liittyvä riski, joka kasvattaa tilintarkastuspalkkioita. Tutkimuksessa havaittiin tilintarkastuksen ylihinnoittelun kasvattavan tilintarkastajan vaihdon todennäköisyyttä. Tutkimuksessa selvitettiin myös lainsäädännöllisen ympäristön yhteyttä tilintarkastajan vaihdokseen. Tutkimuksessa havaittiin, että ankaramman lainsäädännön maissa (kuten Australia, Hong Kong, Iso-Britannia ja

Uusi-Seelanti) tilintarkastuksen alihinnoittelutason täytyy ensimmäisenä vuonna vaihdoksen jälkeen olla matalammalla kuin löysemmän lainsäädännön maissa (kuten Norja, Malesia, Singapore, Ruotsi, Etelä-Afrikka). Tilintarkastajan vaihdokseen liittyvät vaihtokustannukset ovat suuremmat ankaramman lainsäädännön maissa, sillä tilintarkastajan on tutustuttava uuteen asiakkaaseen tarkemmin vähentääkseen asiakasyritykseen liittyvää riskiä mahdollisen oikeudenkäynnin ja vahingonkorvausten pelossa.

Simon ja Francis (1988) ovat myös tutkineet tarjoushinnoittelua. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten järjestelmällistä tarjoushinnoittelun esiintyminen on ensimmäisten sopimusten yhteydessä. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, milloin tilintarkastuspalkkiot palautuvat normaalitasolle, jos tarjoushinnoittelua oli esiintynyt. Tarjoushinnoittelun havaittiin olevan systemaattista. Keskimääräisen hinnan alennuksen havaittiin olleen noin 24 prosenttia ensimmäisenä sopimusvuotena tilintarkastajan vaihdoksen jälkeen, sekä kahtena seuraavana vuotena 15 prosenttia. Tilintarkastuspalkkioiden havaittiin palautuneen normaalille tasolle neljäntenä vuotena.

5 MENETELMÄT JA AINEISTO

5.1 Aineisto

Tutkimusaineistona käytetään suomalaisten pörssiyritysten tilintarkastajilleen maksamia tilintarkastuspalkkioita ja oheispalkkioita. Suomen listayhtiöitä koskevan hallinnointikoodin mukaan yritysten on ilmoitettava tilintarkastajalle maksetut tilintarkastuspalkkiot sekä muut tilintarkastajalle maksetut palkkiot (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010b.) Taloudelliset tiedot kontrollimuuttujia varten on kerätty Thomson Datastream -tietokannasta. Yritysten verkkovuosikertomuksista kerättiin tiedot siitä, miten yritysten sisäinen tarkastus on järjestetty. Aineistosta rajattiin pois finanssi- ja vakuutusalan yritykset sekä ne, jotka eivät olleet ilmoittaneet tilintarkastajalle maksettuja palkkioitaan ajalla 2004–2008. Mukaan tutkimukseen saatiin rajausten jälkeen 57 yrityksen tiedot. Rajausten jälkeen havaintoja saatiin yhteensä 285. Aineisto perustuu osin Vierun ja Schadewitzin (2010) tutkimuksessa käytettyyn aineistoon.

Tunnusluvut on laskettu havaintoaineistosta. Aineistossa oli mukana yhteensä 57 yrityksen tilinpäätöstiedot vuosilta 2004–2008. Taulukossa 1 esitetään tunnuslukuja tilintarkastuspalkkioista, yritysten koosta sekä tytäryhtiöiden määrästä. Taulukon 1 luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun. KOKON AIS-muuttuja kuvaa tilintarkastajalle maksettuja palkkioita yhteensä, VARS-muuttuja kuvaa tilintarkastajalle varsinaisesta tilintarkastuksesta maksettuja palkkioita ja OHEIS-muuttuja kuvaa tilintarkastajalle oheispalveluista maksettuja palkkioita. KOKO-muuttuja kuvaa yrityksen taseen loppusummaa ja MONIM-muuttuja tytäryhtiöiden lukumäärää.

Taulukko 1. Tilastotietoa tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätösinformaatiosta (n=285).

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Minimi	Maksimi	Keskihajonta
KOKON AIS, €	706 810	255 868	15152	8 600 000	1 174 029
VAR S, €	421 688	160 244	15 152	5 200 000	649 500
OHEIS, €	285 121	85 000	0	3 400 000	567 770
KOKO, €	742 644 405	172 145 000	4 589 000	6 394 400 000	1 234 002 950
MONIM, KPL	30	17	0	193	32

Taulukosta voidaan havaita mukana olleiden yritysten olevan hyvin erilaisia. Keskihajonta on kaikkien muuttujien kohdalla suurta, sillä se poikkeaa suuresti keskiarvoista. Yritykset ovat hyvin erikokoisia, mikä selittää eroja maksettujen tilintarkastuspalkkioiden määriä. Tytäryhtiöiden määrällä voidaan kuvata yrityksen monimutkaisuutta. Myös tytäryhtiöiden määrä oli hyvin vaihteleva; eräällä aineiston yrityksellä ei ollut yhtään tytäryhtiötä, suurin tytäryhtiöiden määrä oli 193. Tilintarkastuspalkkioiden sekä oheispalkkioiden osalta voidaan taulukon 1 perusteella havaita keskihajonnan olevan suurta. Myös erot pienimpien ja suurimpien palkkioiden ovat hyvin suuret.

Kun tarkastellaan taulukon 1 keskiarvoja palkkioiden osalta, voidaan laskea oheispalkkioiden määrän olevan noin 70 prosenttia varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrästä. Varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden osuus kokonaispalkkioista on noin 60 prosenttia, jolloin oheispalkkiot muodostavat 40 prosenttia tilintarkastajalle maksetuista palkkioista. Firthin (1997) norjalaisella aineistolla tehdyssä tutkimuksessa oheispalkkioiden osuus tilintarkastuspalkkioista oli noin 25 prosenttia. Tilintarkastuspalkkioiden osuus kokonaispalkkioista oli noin 80 prosenttia. Firthin (1997) tutkimuksessa käytetty aineisto oli kuitenkin huomattavasti laajempi; mukana oli 157 yrityksen tiedot. Antlen & Gordonin (2006) isobritannialaisen tutkimusaineiston perusteella voidaan havaita oheispalkkioiden osuuden olevan tilintarkastajalle maksetuista palkkioista 52 prosenttia. Antle & Gordon (2006: 250) ovat myös käyttäneet yhdysvaltalaisista aineistoa. Yhdysvaltalaisen yritysten tilintarkastajalle maksamista kokonaispalkkioista 68 prosenttia muodostuu oheispalkkioista. Varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden osuus on vain 32 prosenttia.

5.2 Tutkimusmenetelmät

5.2.1 Regressioanalyysi

Regressioanalyysi on yksi vanhimmista käytössä olevista monimuuttujamenetelmistä. Analyysin lähtökohtana on, että selittävät muuttujat korreloivat selitettävän muuttujan kanssa, mutta eivät välttämättä toistensa kanssa.

Regressioanalyysi muodostuu kolmesta eri osasta: ensimmäisessä vaiheessa valitaan mukaan tulevat muuttujat, joista yksi tai useampi on selitettävä muuttuja ja muut selittäviä. Toisessa vaiheessa tehdään regressioanalyysi. Kolmannessa vaiheessa tehdään mallille diagnostiset tarkastelut, joiden avulla tarkastellaan havaintoaineiston ja mallin oletusten välisiä ristiriitaisuuksia. (Grönroos 2004: 216–217, Metsämuuronen 2006: 675–677.)

Regressioanalyysissä täytyy kiinnittää huomiota muuttujien valintaan; epäoleelliset muuttujat heikentävät tulosten laatua saaden tulokset epävarmoiksi ja epävakaiksi. Muiden monimuuttujamenetelmien tavoin regressioanalyysissä on havaintojen määrän oltava kohtuullisen suuri muuttujien lukumäärään nähden. Regressioanalyysissä oletetaan, että muuttujat korreloivat kohtalaisesti selitettävään muuttujaan, mutta eivät liian voimakkaasti toistensa kanssa. Liian voimakas korrelaatio muuttujien välillä aiheuttaa multikollineaarisuutta, eli kaksi toisiinsa voimakkaasti korreloitunutta muuttujaa saattaa tulla mukaan malliin, vaikka vain toinen niistä selittää mallia. Perusoletuksena on myös se, että selittämättä jäänyt osa eli residuaalit ovat normaalijakautuneita ja niiden hajonta on tasainen. (Metsämuuronen 2006: 678–679.)

Regressioanalyysissä jokainen malliin tuleva muuttuja saa painokertoimen β (beeta). Kun näillä painokertoimilla painotetut muuttujat lasketaan yhteen ja lisätään vielä vakio, päästään lähelle selitettävän muuttujan arvoa. β kertoo, kuinka suuren muutoksen Y-muuttujassa saa aikaan se, että X-muuttujaa kasvatetaan yhden yksikön verran. Regressioanalyysin peruskaava on (Metsämuuronen 2006: 680):

$$Y = A + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_i X_i + \varepsilon, \quad (2)$$

jossa

Y= selittävä termi

A= vakiotermi

X_1 - X_i =selittävät muuttujat

β_1 - β_i = regressiokertoimet

ε = virhetermi

5.2.2 Regressiomalli ja muuttujien kuvailu

Tässä luvussa esitetään regressiomalli, jonka avulla pyritään selvittämään, onko sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkoihin suomalaisissa pörssiyhtiöissä. Tutkimuksessa rakennettiin lineaarinen regressiomalli aiempien tutkimusten pohjalta (Vieru & Schadewitz 2010, Niemi 2005, Firth 1997, Hay, Knechel & Li 2006). Uutena muuttujana mallissa on muuttuja, joka kertoo, miten yhtiön sisäinen tarkastus on järjestetty.

Lineaariseen regressiomalliin valitaan muuttujat aikaisempien tutkimusten perusteella. Aikaisempien tutkimusten mukaan asiakasyrityksen koko, liiketoiminnan monimutkaisuus, tilintarkastuksen asiakaskohtainen riski sekä tilintarkastuksen tarjoajan laatu ovat osoittautuneet tärkeimmiksi tilintarkastuspalkkioiden määrittäjiksi. (Cobbin 2002, Hay, Knechel & Wong 2006.)

Taulukkoon 2 on koottu tutkimuksessa käytetyt muuttujat.

Taulukko 2. Tutkimuksessa käytetyt muuttujat.

Muuttuja	Mallissa käytetty lyhenne	Muuttujan sisältö
Ulkoistaminen	ULK	Dummy-muuttuja, joka kertoo, onko yhtiön sisäinen tarkastus ulkoistettu vai ei
Ulkoistaminen	ULK2	Herkkyysanalyysin dummy-muuttuja, joka kertoo, kenelle sisäinen tarkastus on ulkoistettu
Taseen loppusumma	KOKO	Yhtiön taseen loppusumma
Tytärtyhtiöiden määrä	MONIM	Yhtiön omistamien tytäryhtiöiden kokonaismäärä
Yrityksen tulos	TAPPIO	Dummy-muuttuja, joka kertoo, onko yhtiön tulos ollut tappiollinen
Varasto ja myyntisaamiset	VARSAAM	Yhtiön varaston ja myyntisaamisten yhteissumma
Velkaisuusaste	VEL	Yhtiön velkojen suhde omaan pääomaan

Sisäisen tarkastuksen ulkoistamista kuvataan dummy-muuttujan avulla (ULK). Sisäisen tarkastuksen ulkoistaneet saavat arvon 1, ja yritykset, joissa sisäistä tarkastus ei ole ulkoistettu, saavat arvon 0. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen luokittelussa noudatettiin seuraavia periaatteita: yritykset, joiden kohdalla voitiin olettaa, ettei yrityksessä ole ollut sisäisen tarkastuksen henkilöstöön liittyviä

palkkakuluja, luokiteltiin sisäisen tarkastuksensa ulkoistaneiksi yrityksiksi. Yritykset, jotka selvästi ilmaisivat ulkoistaneensa sisäisen tarkastuksensa, luokiteltiin sisäisen tarkastuksensa ulkoistaneiksi. Kaikki sellaiset yritykset, joilla ei ollut varsinaista sisäisen tarkastuksen yksikköä, mutta jotka kertoivat tilintarkastajansa osallistuvan tai valvovan sisäisen valvonnan järjestelmiä, luokiteltiin sisäisen tarkastuksen ulkoistaneiksi yrityksiksi. Sisäisen tarkastuksen ulkoistaneiksi luokiteltiin myös sellaiset yritykset, joissa sisäisen tarkastuksen puuttuminen huomioidaan tilintarkastussuunnitelmassa.

Ei-ulkoistaneiksi yritykseksi luokiteltiin ne yritykset, jotka ilmoittivat, että heillä on oma sisäisen tarkastuksen yksikkö tai sisäinen tarkastus on järjestetty muulla tavoin yrityksen sisällä, eikä yrityksen tilintarkastaja osallistu siihen. Lisäksi ei-ulkoistaneiksi luokiteltiin yritykset, jotka eivät olleet ilmoittaneet, miten sisäisen järjestyksen toiminto on järjestetty.

Herkkyysanalyysia varten luotiin ULK2-muuttuja. Se on dummy-muuttuja, jossa sisäisen tarkastuksen muulle kuin omalle tilintarkastusyhteisölleen ulkoistaneet yritykset saavat arvon 1 ja muut arvon 0. Taulukkoon 3 on koottu malleissa esiintyvät selittävät muuttujat. Taulukkoon 3 on kerätty lukumääräistä tietoa yritysten sisäisen tarkastuksen järjestämisestä.

Taulukko 3. Lukumääräistä tietoa yritysten sisäisen tarkastuksen järjestämisestä.

Sisäisen tarkastuksen järjestäminen	Lkm
Ulkoistanut, omalle tilintarkastajalle	101
Ulkoistanut, muulle kuin omalle tilintarkastajalle	20
Ulkoistaneet yhteensä	121
Ulkoistamattomat	164
Yhteensä	285

5.2.3 Hypoteesit

Tilintarkastuksen tarjoushinnoittelun ja palvelujen yhteistarjonnan pitäisi alentaa tilintarkastuspalkkioiden määrää, jolloin niiden ja oheispalkkioiden välisen yhteyden pitäisi olla negatiivinen. Tutkimuksissa (muun muassa Simunic 1984, Palmrose 1986a, Firth 1997) on kuitenkin löydetty positiivinen yhteys näiden välillä. Solomon

(1990) on koonnut aiemmista tutkimuksista selityksiä positiiviselle yhteydelle. Ensimmäinen selitys on se, että yritykset, jotka ostavat sekä tilintarkastuspalveluita että oheispalveluita, ovat ongelmallisempia kuin pelkät tilintarkastusasiakkaat. Tällöin suuremman oheispalveluiden määrän lisäksi myös tilintarkastus on laajempi kuin normaalisti. Tietty oheispalvelut, kuten tietojärjestelmiin liittyvät palvelut, voivat liittyä asiakasyrityksen organisaation muutokseen, joka voi kasvattaa tilintarkastukseen liittyvää työn määrää. Kolmas selitys liittyy kilpailun puutteeseen oheispalvelumarkkinoilla, jolloin asiakkaat voivat olla valmiita maksamaan myös suurempia tilintarkastuspalkkioita, jos oheispalvelua ei ole saatavilla muualta. Neljäs selitys koskee tilintarkastusyhteisöjen sisäistä dynamiikkaa ja partnerien palkitsemista. Asiakkaan ostaessa sekä tilintarkastus- että oheispalveluita voi näiden palkkioiden jaottelu olla mielivaltaista; tilintarkastuspartnerit voivat luokitella osan oheispalveluista tilintarkastukseksi, jolloin tilintarkastuspalkkiot saadaan näyttämään suuremmilta. (Solomon 1990: 324–325, Hay, Knechel & Li 2006: 717–718.)

Tämän perusteella ensimmäinen hypoteesi on seuraava:

H1: Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden määrään.

Sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen tilintarkastajalle on aiheuttanut huolta tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta. Suurimpana syynä riippumattomuuden vaarantumiseen on pidetty oheispalveluista saatuja suuria palkkioita ja niiden suhteellisesti suurta osuutta tilintarkastajalle maksetuista kokonaispalkkioista. Sisäisen tarkastuksen palvelut voidaan myydä myös konsultointipalveluina, jolloin ne näkyvät tilintarkastajalle maksetuissa oheispalkkioissa tilintarkastuspalkkioiden sijaan. Jotta nämä saadaan esille, tutkimuksen aineistolla testataan myös kahta seuraavaa hypoteesia:

H2: Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrään.

H3: Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden määrään.

Aikaisempien tutkimustulosten pohjalta muodostettuja hypoteeseja testataan kolmen regressiomallin avulla. Mallissa 1 selitettävänä muuttujana ovat tilintarkastuksen kokonaispalkkiot, mallissa 2 varsinaiset tilintarkastuspalkkiot ja mallissa 3 tilintarkastuksen oheis- eli konsultointipalkkiot.

Malli 1:

$$\ln(KOKONAIS) = a + b_1 \ln(KOKO) + b_2 \sqrt[4]{(MONIM)} + b_3 TAPPIO + b_4 VARSAAM + b_5 VEL + b_6 ULK + \varepsilon \quad (3)$$

Malli 2:

$$\ln(VARS) = c + d_1 \ln(KOKO) + d_2 \sqrt[4]{(MONIM)} + d_3 TAPPIO + d_4 VARSAAM + d_5 VEL + d_6 ULK + k \quad (4)$$

Malli 3:

$$\ln(OHEIS) = e + f_1 \ln(KOKO) + f_2 \sqrt[4]{(MONIM)} + f_3 TAPPIO + f_4 VARSAAM + f_5 VEL + f_6 ULK + j \quad (5)$$

jossa

$\ln(KOKO)$ = yhtiön taseen loppusumman luonnollinen logaritmi,

$\sqrt[4]{(MONIM)}$ = tytäryhtiöiden lukumäärän neliöjuuri,

$TAPPIO$ = yhtiön tuloksen tappiollisuudesta kertova dummy-muuttuja, joka saa arvon yksi jos nettotulos on negatiivinen, muuten muuttujan arvo on nolla,

$VARSAAM$ = yhtiön varaston ja myyntisaamisten suhde taseen loppusummaan,

VEL = yhtiön lyhyt- ja pitkäaikaisten velkojen suhde / taseen loppusumma,

ULK = sisäisen tarkastuksen ulkoistamisesta kertova dummy-muuttuja, joka saa arvon yksi jos sisäinen tarkastus on ulkoistettu, muuten muuttujan arvo on nolla.

Hypoteesi 1:n mukaan sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkoihin, jos b_6 on positiivinen, ja se poikkeaa tilastollisesti merkitsevästi nollasta. Hypoteesin 2 mukaan sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkoihin, jos d_6 saa positiivisen arvon ja poikkeaa tilastollisesti merkitsevästi nollasta. Kolmannen hypoteesin mukaan sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkoihin, jos f_6 on positiivinen ja eroaa tilastollisesti merkitsevästi nollasta.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Aineiston kuvailu ja analyysi

Taulukossa 4 on esitetty transformoidut arvot. Palkkiot sekä yrityksen koosta kertova tunnusluku on aiempien tutkimusten tapaan (Hay Knechel & Wong 2006) logaritmoitu, ja tytäryhtiöiden lukumäärästä on laskettu neliöjuuri. Muunnosten avulla havaintoaineiston arvoja saadaan lähemmäksi normaalijakaumaa (Kane & Meade 1998).

Taulukko 4. Kuvailevia tilastotietoja tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätöstiedoista (n=285).

Muuttuja	Keskiarvo	Mediaani	Minimi	Maksimi	Keskihajonta
ln(KOKONAI)	12,606	12,452	9,626	15,967	1,257
ln(VARS)	12,132	11,985	9,626	15,464	1,45
ln(OHEIS)	11,350	11,350	0	15,039	1,815
ln(KOKO)	19,224	18,964	15,339	22,579	1,596
SQ(MONIM)	4,874	4,123	0	13,892	2,544
TAPPIO	0,116	0	0	1	0,321
VARSAAM	0,388	0,394	0,040	0,740	0,169
VEL	0,505	0,519	0,129	0,832	0,150
ULK	0,42	0	0	1	0,5
ULK2	0,07	0	0	1	0,26

Taulukossa 4 on esitetty tilintarkastuskustannusten ja mallissa mukana olevien muuttujien keskiarvot, mediaanit, keskihajonnat sekä minimi- ja maksimi-arvot. Taulukon arvot on pyöristetty kolmen desimaalin tarkkuudella. Palkkiomuuttujista on esitetty luonnolliset logaritmit. Transformoinnin onnistumiseksi tapauksissa, joissa oheispalkkioita ei ollut maksettu lainkaan, annettiin arvoksi kokonaisluku 1. KOKO-muuttuja ilmoittaa taseen loppusumman luonnollisen logaritmin. Tytäryhtiöiden määrä SQ(MONIM) esitetään tytäryhtiöiden määrän neliöjuurena. TAPPIO-muuttuja on dummy-muuttuja, joka saa arvon 1, jos yrityksen nettotulos on negatiivinen, ja arvon 0, jos yhtiön tulos on ollut positiivinen.

ULK-muuttuja kuvaa sitä, miten yrityksen sisäinen tarkastus on järjestetty. Se on dummy-muuttuja, joka saa arvon 1, jos yrityksen sisäinen tarkastus on ulkoistettu, ja arvon 0, jos sisäinen tarkastus on järjestetty yrityksen sisäisesti (luokitteluperusteista kerrotaan tarkemmin luvussa 5.1). Herkkyysanalyysissä käytetty ULK2-muuttuja

kertoo, kenelle sisäinen tarkastus on ulkoistettu. Dummy-muuttuja saa arvon 1, jos sisäinen tarkastus on ulkoistettu jollekin muulle kuin yhtiön omalle tilintarkastusyhteisölle; muut havainnot saavat arvon 0.

Taulukon 4 arvon perusteella voidaan todeta aineiston yritysten suuret kokoerot. Taseen loppusummalla mitattuna pienimmän yrityksen koko on logaritmoituna 15,3 (4,6 miljoonaa euroa) ja suurimman 22,6 (6,4 miljardia euroa). Taseen loppusumma keskimäärin on logaritmoituna 19,2 (743 miljoonaa euroa).

TAPPIO-muuttuja kertoo, onko yrityksen nettotulos ollut negatiivinen vai positiivinen. Muuttuja saa arvon 1 tai 0. Muuttujan keskiarvo on 0,12, eli 12 prosenttia havaintoaineiston yrityksistä on tehnyt tappiollisen tuloksen. Velkaisuusaste vaihtelee 13 ja 83 prosentin välillä. ULK-muuttujan keskiarvo on 0,42 eli 42 prosenttia, joten lähes puolet tutkimuksessa mukana olleista yrityksistä on ulkoistanut sisäisen tarkastuksensa. Tulos on samansuuntainen kuin esimerkiksi Careyn *et. al* (2006) australialaisella aineistolla tehdyssä tutkimuksessa, jossa 45,5 prosenttia ilmoitti ulkoistaneensa sisäisen tarkastuksen toimintonsa joko osittain tai kokonaan.

6.2 Regressioanalyysin tulokset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyrityksissä. Tutkimukseen muodostettiin kolme lineaarista regressiomallia, joissa selitettävänä muuttujina ovat tilintarkastuksen kokonaispalkkiot, tilintarkastuspalkkiot sekä oheispalkkiot. Selittävät muuttujat olivat samat kaikissa kolmessa mallissa. Regressioanalyysistä saatuja tuloksia tulkitaan regressiokertoimen etumerkin, regressiokertoimen merkitsevyyden eli p -arvon sekä mallin selitysasteen avulla.

Regressiokertoimen etumerkki kertoo, onko yhteys selitettävän ja selittävän muuttujan välillä negatiivinen vai positiivinen. Estimoitu p -arvo kertoo sen, onko selitettävän ja selittävän muuttujan välillä yhteyttä. Heikkilän (2008: 194–195) mukaan yleisimmin käytetyt merkitsevyystasot ovat 0,05, 0,01 ja 0,001. Riippuvuus

on erittäin merkitsevä, jos $p \leq 0,001$, tilastollisesti merkitsevä, jos $0,001 < p \leq 0,01$ tilastollisesti melkein merkitsevä, jos $0,01 < p \leq 0,05$. Tässä tutkimuksessa on merkitsevyystasoksi valittu 5 prosentin taso, joka on yleisesti käytetty taloustieteellisissä tutkimuksissa.

Taulukossa 5 esitetään mallin 1 regressioanalyysin tulokset. Taulukossa on esitetty mallin muuttujien regressiokertoimet, kertoimien oletetut etumerkit sekä p -arvot. Taulukossa on esitetty myös mallin oikaistua selitysstetta kuvaava luku, F-testin arvo sekä testissä olleiden havaintojen määrä. Tulokset on pyöristetty neljän desimaalin tarkkuudella.

Taulukko 5. Regressioanalyysin tulokset mallista 1, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen kokonaispalkkiot LN(KOKONAI).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p -arvo
Vakio	?	2,6094	0,0000
LN(KOKO)	+	0,4529	0,0000
SQ(MONIM)	+	0,2002	0,0000
TAPPIO	+	0,2815	0,0103
VARSAAM	+	0,7647	0,0004
VEL	-	-0,1515	0,5438
ULK	+	0,1456	0,0485
Oikaistu selitysstaste (Adj. R ²)		0,7925	
F-arvo		181,8333	0,0000
Havainnot		285	

Aikaisempien tutkimuksien (esim. Hay, Knechel & Wong 2006) perusteella on ennustettu, vaikuttavatko eri muuttujat tilintarkastajalle maksettuihin palkkoihin positiivisesti vai negatiivisesti. Tilintarkastusasiakkaan koon, tytäryhtiöiden lukumäärän sekä varaston ja myyntisaamisten odotetaan kasvattavan tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden määrää. Asiakasyrityksen koon ja tytäryhtiöiden määrän kasvu tekee yrityksen liiketoiminnasta monimutkaisempaa ja aiheuttaa tilintarkastajan työmäärän kasvun. Varastoa ja myyntisaamisia voidaan pitää erinä, joihin liittyy tavallista suurempi riski niihin liittyvän epävarmuuden vuoksi. Näiden erien tarkistaminen on tilintarkastajalle työlästä, ja todennäköisyys virheille kasvaa. Lisäksi niitä voidaan käyttää myös monimutkaisuutta kuvaavana muuttujana. Tilikauden tappiollisen tuloksen katsotaan myös kasvattavan tilintarkastajalle maksettua palkkioita. Tilintarkastusasiakkaan velkaisuusasteen katsotaan alentavan tilintarkastajalle maksettua palkkioita. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen oletetaan

kasvattavan tilintarkastuspalkkioita, sillä se kasvattaa tilintarkastajan työmäärää ja siten palkkioita.

Mallin oikaistu selitysaste on 0,7925, eli tämän tuloksen mukaan mallin selittävät muuttujat selittävät noin 80 prosenttia tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden vaihtelusta. F-testin p -arvo on erittäin matala ($p < 0,0001$). Tarkasteltaessa mallin muuttujien saamia kertomia ja niiden merkitsevyyttä voidaan havaita, että eniten tilintarkastuksen kokonaispalkkioita selittävät yrityksen koko (LN(KOKO)), tytäryhtiöiden määrä (SQ(MONIM)) sekä varasto ja myyntisaamisten suhde taseen loppusummaan (VARSAAM). Kaikkien muuttujien kertoimet olivat positiiviset. Kokoa ja monimutkaisuutta mittaavia muuttujia voidaan pitää tilastollisesti erittäin merkitsevinä, koska $p < 0,0001$. Riskiä mittaavan VARSAAM-muuttujan p -arvo on 0,0004, joten sitä voidaan pitää tilastollisesti merkitseväenä.

Ulkoistamista kuvaava ULK-muuttuja sai odotetun etumerkin, ja koska $p \leq 0,05$, sitä voidaan pitää tilastollisesti melkein merkitseväenä. Sen kerroin on pienehkö, mutta tulokset tukevat asetettua hypoteesia, jonka mukaan sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin. Velkaisuusaste sai oletetun etumerkin, mutta sen p -arvo oli 0,5438, joten sitä ei voida pitää tilastollisesti merkitseväenä.

Taulukossa 6 on esitetty tulokset mallista, jonka avulla pyrittiin selittämään lakisääteisestä tilintarkastuksesta maksettuja palkkioita. Taulukosta löytyvät oletetut etumerkit, joiden oletetaan olevan samat kuin kokonaispalkkioiden kohdalla. Lisäksi taulukosta löytyvät tiedot regressiokertoimien suuruudesta, p -arvot, oikaistu selitysaste, F-arvo sekä havaintojen lukumäärä.

Taulukko 6. Regressioanalyysin tulokset mallista 2, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuspalkkiot LN(VARS).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	<i>p</i> -arvo
Vakio	?	2,2477	0,0001
LN(KOKO)	+	0,4314	0,0000
SQ(MONIM)	+	0,2056	0,0000
TAPPIO	+	0,3575	0,0003
VARSAAM	+	0,9742	0,0000
VEL	-	0,1675	0,4515
ULK	+	0,2008	0,0024
Oikaistu selitysaste (Adj. R ²)		0,8272	
F-arvo		227,5637	0,0000
Havainnot		285	

Mallin oikaistu selitysaste on 0,8272, eli tämän mallin selittävät muuttujat selittävät yhdessä noin 83 prosenttia selitettävän muuttujan vaihtelusta. Mallin selitysaste on noin kolme prosenttiyksikköä korkeampi kuin mallin 1 selitysaste. Oikaistun selitysasteen suuruus ja F-testin *p*-arvo ($p < 0,0001$) tukevat mallin hyvyttä ja sopivuutta aineistolle.

Mallin 1 tavoin havaitaan, että palkkion määrään vaikuttavat eniten asiakasyrityksen koko (LN(KOKO)), monimutkaisuus (SQ(MONIM)) sekä varasto ja myyntisaamiset (VARSAAM). Kaikki muuttujat näyttävät vaikuttavan oletuksen mukaan positiivisesti tilintarkastuspalkkioon, sillä ne kaikki saivat positiivisen regressiokertoimen, sekä kaikkien $p < 0,0001$ eli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Suurimman regressiokertoimen sai VARSAAM-muuttuja, jonka kerroin on 0,9742.

Myös TAPPIO-muuttuja saa tilastollisesti erittäin merkitsevän *p*-arvon ($p = 0,0003$), ja sen kerroin on taulukon mukaan 0,3575. Oletuksen mukaisesti tilintarkastuspalkkio nousee, jos asiakasyrityksen tulos on tappiollinen. Tämän takana voi olla se, että tilintarkastaja pitää tilintarkastusriskiä korkeampana yrityksen ollessa tappiollinen. Velkaisuusastetta kuvaava VEL-muuttuja saa oletusten vastaisesti positiivisen etumerkin regressiokertoimen ollessa 0,1675. Sen *p*-arvo on kuitenkin 0,4515, joten sitä ei voida pitää tilastollisesti merkittävänä.

Tutkimuksen kannalta kiinnostavin ULK-muuttuja saa oletusten mukaisesti positiivisen regressiokertoimen, ja kertoimen arvo on 0,2008. Kerroin on jonkin verran suurempi kuin mallissa 1 (0,1456), ja myös sen *p*-arvo (0,0024) on korkeampi

mallissa 2, ja p -arvo on tilastollisesti merkitsevä. Taulukon tulokset tukevat hypoteesia siitä, että sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella olisi positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin tilintarkastuspalkkioon. Kun tulosta arvioi Simunicin (1980) mallin pohjalta, tämä tarkoittaa, että sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen kasvattaa joko tilintarkastuksen työmäärää tai riskiä.

Taulukossa 7 on esitetty tulokset mallista 3, jonka avulla tutkittiin sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkioihin. Taulukossa on esitetty samat tulokset kuin taulukoissa 4 ja 5 (kertoimien etumerkit, regressiokertoimet, p -arvo, oikaistu selitysaste, F-testin tulos sekä merkitsevyys).

Taulukko 7. Regressioanalyysin tulokset mallista 3, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen oheispalkkiot LN(OHEIS).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p -arvo
Vakio	?	0,4489	0,7433
LN(KOKO)	+	0,5262	0,0000
SQ(MONIM)	+	0,2419	0,0000
TAPPIO	+	0,0476	0,8422
VARSAAM	+	-0,0779	0,8675
VEL	-	-0,9268	0,0910
ULK	+	0,2265	0,1604
Oikaistu selitysaste (Adj. R ²)		0,5084	
F-arvo		49,9495	0,0000
Havainnot		285	

Mallin 3 selitysaste jää heikommaksi kuin kahdessa edellisessä mallissa. Mallin 3 selitysaste on 0,5084, eli selittävät muuttujat selittävät noin 51 prosenttia selitettävän muuttujan vaihtelusta. Mallin F-testin p -arvo on tilastollisesti erittäin merkitsevä, joten mallia voidaan pitää sopivana aineistolle.

Tilastollisesti erittäin merkitsevät arvot saavat asiakasyrityksen koosta kertova LN(KOKO)-muuttuja sekä monimutkaisuudesta kertova SQ(MONIM)-muuttuja. Kummankin p -arvo on 0,0001. Malleissa 1 ja 2 varastoa ja myyntisaamia kuvaava VARSAAM-muuttuja oli tilastollisesti merkitsevä, mutta tässä mallissa sen p -arvo on 0,8675, joten sitä ei voida pitää tilastollisesti merkitseväenä. Lisäksi sen regressiokerroin on odotusten vastaisesti negatiivinen, kertoimen arvon ollessa -0,0779.

Yrityksen tappiollisuudesta kertova TAPPIO-muuttuja saa oletusten mukaisesti positiivisen regressiokertoimen, mutta sen p -arvon ollessa 0,8422 sitä ei voida pitää tilastollisesti merkitsevä. Velkaisuusastetta kuvaava VEL-muuttuja sai odotusten mukaisen positiivisen regressiokertoimen, mutta sen p -arvo (0,0910) ei ole tilastollisesti merkitsevä. Yrityksen tappiollisuudella tai velkaisuudella ei siis näyttäisi olevan yhteyttä tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden määrään.

Ulkoistamisesta kertova ULK-muuttuja sai mallin 3 analyysissä regressiokertoimen 0,2265. Sen p -arvo on kuitenkin 0,1604, joka ei ole tilastollisesti merkitsevä. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella ei siis näytä olevan mallissa oletettua yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkioihin, toisin kuin hypoteesissa oletettiin. Tämä voi johtua muun muassa siitä, että sisäinen tarkastus on ulkoistettu muulle kuin yhtiön tilintarkastajalle, tai sisäisen tarkastuksen suorittamisesta saadut palkkiot on yhdistetty tilintarkastuspalkkioihin.

6.3 Herkkyysanalyysin tulokset

Regressioanalyysin yhteydessä suoritetaan myös diagnostiikkaa, jonka tarkoituksena on paljastaa malliin liittyviä puutteellisuuksia sekä havaintoihin liittyviä poikkeavuuksia (Laininen 2000: 112). Tässä luvussa mallin sopivuutta tutkitaan tarkastelemalla poikkeavia havaintoaineiston arvoja eli outliereita. Lisäksi muodostetaan uusi dummy-muuttuja (ULK2), jossa muuttuja saa arvon 1, jos sisäinen tarkastus on ulkoistettu muulle kuin yhtiön omalle tilintarkastajalle, ja arvon 0 kaikissa muissa tapauksissa. Tämän avulla voidaan tarkastella, vaikuttaako tilintarkastuspalkkioiden määrään se, että sisäisen tarkastuksen hoitaa joku muu kuin yhtiön oma tilintarkastusyhteisö. Uutta dummy-muuttuja tutkittiin alkuperäisellä aineistolla.

Tutkimuksesta käytetystä aineistosta poistettiin poikkeavina havaintoina 2,5 prosenttia sekä suurimmista että pienimmistä havainnoista. Yhteensä havaintoja poistettiin 14 kappaletta, jolloin havaintojen lopulliseksi lukumääräksi jäi 271 kappaletta. Oletetut regressiokertoimien etumerkit pidettiin samoina kuin regressioanalyysissä. Taulukossa 7 on tulokset mallista (1), jossa selitettävänä

muuttujana ovat tilintarkastajalle maksetut kokonaispalkkiot. Taulukossa 8 on esitetty oletetut etumerkit, regressiokertoimet, p -arvot, oikaistu selitysaste, F -arvo sekä havaintojen lukumäärä.

Taulukko 8. Herkkyysanalyysin tulokset mallista 1, jossa selitettävänä muuttujana kokonaispalkkiot LN(KOKONAI).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p -arvo
Vakio	?	3,4262	0,0000
LN(KOKO)	+	0,4210	0,0000
SQ(MONIM)	+	0,1996	0,0000
TAPPIO	+	0,2744	0,0050
VARSAAM	+	0,8182	0,0000
VEL	-	-0,5538	0,2231
ULK	+	0,1234	0,0587
Oikaistu selitysaste (Adj. R^2)		0,8086	
F -arvo		191,825	0,0000
Havainnot		271	

Taulukosta 8 voidaan havaita, että mallin selitysaste on kahden prosenttiyksikön verran korkeampi kuin regressioanalyysissä. Herkkyysanalyysissä selitysaste on 81 prosenttia, kun regressioanalyysissä se on 79 prosenttia. Kertoimen etumerkit olivat oletusten mukaiset. Tilastollisesti erittäin merkittävät p -arvot saivat muuttujat LN(KOKO), SQ(MONIM) sekä VARSAAM. Varastoa ja myyntisaamisia kuvaava VARSAAM-muuttujan p -arvo (0,0000) pieneni herkkyysanalyysissä verrattuna regressioanalyysin tuloksiin, joissa p oli 0,0004. Myös TAPPIO-muuttujan p -arvo (0,0050) oli tilastollisesti merkitsevä. Velkaisuutta kuvaava VEL-muuttuja ei osoittanut myöskään herkkyysanalyysissä tilastollisesti merkitseväksi p -arvon ollessa 0,2231.

Ulkoistamista kuvaava ULK-muuttuja ei saanut tilastollisesti merkitsevää arvoa, vaikkakin p -arvo (0,0587) oli lähellä tilastollisesti merkitsevää $p \leq 0,05$ -arvoa. Tulosten perusteella sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella ei näyttäisi olevan yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin kokonaispalkkioihin.

Taulukossa 8 on esitetty herkkyysanalyysin tulokset, joissa selitettävänä muuttujana ovat olleet tilintarkastajalle lakisääteisestä tilintarkastuksesta maksetut palkkiot. Taulukossa 9 on esitetty taulukon 7 tavoin oletetut etumerkit, regressiokertoimet, p -arvot, oikaistu selitysaste, F -arvo sekä havaintojen lukumäärä.

Taulukko 9. Herkkyysanalyysin tulokset mallista 2, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuspalkkiot LN(VARS).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	<i>p</i> -arvo
Vakio	?	3,4107	0,0000
<i>LN(KOKO)</i>	+	0,3774	0,0000
<i>SQ(MONIM)</i>	+	0,2255	0,0000
<i>TAPPIO</i>	+	0,3742	0,0000
<i>VARSAAM</i>	+	0,8011	0,0000
<i>VEL</i>	-	-0,1356	0,5063
<i>ULK</i>	+	0,2005	0,0009
Oikaistu selitysaste (Adj. R ²)		0,8352	
F-arvo		229,1265	0,0000
Havainnot		271	

Mallin 2 selitysaste nousi prosenttiyksikön verran herkkyysanalyysissä (84 %) verrattuna regressioanalyysissä (83 %) saatuun tulokseen. Kaikkien muuttujien etumerkit olivat oletusten mukaiset ja yhtenevät regressioanalyysin etumerkkien kanssa. Ainoastaan velkaisuusastetta kuvaava VEL-muuttuja ei saanut tilastollisesti merkitsevää tai tilastollisesti erittäin merkitsevää arvoa. Kokoa, monimutkaisuutta, tappiota sekä varastoa ja myyntisaamisia kuvaavat muuttujat saivat tilastollisesti erittäin merkitsevät *p*-arvot. ULK-muuttujan *p*-arvo oli 0,0009, joten sitä voidaan pitää tilastollisesti merkitsevä. Näiden tulosten valossa näyttäisi siltä, että sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella olisi yhteys tilintarkastajalle maksettuihin tilintarkastuspalkkioihin. Tämä voi mahdollisesti johtua siitä, että tilintarkastaja on tilintarkastuksen ohella hoitanut myös sisäiseen tarkastukseen liittyviä työtehtäviä, ja tämä on kasvattanut tilintarkastuspalkkioiden määrää. Tämä tulos ei tue teoriaa tiedon ylivuodoista, jonka mukaan tilintarkastaja pystyisi hyödyntämään sisäisen tarkastuksen tehtäviä suorittaessaan saamaansa tietoa tilintarkastuksessa, ja näin tilintarkastuspalkkiot olisivat alhaisemmat.

Mallissa 3 selitettävänä muuttujana olivat tilintarkastajalle maksetut palkkiot oheispalveluista. Taulukossa 10 on esitetty taulukoiden 7 ja 8 tavoin oletetut etumerkit, regressiokertoimet, *p*-arvot, oikaistut selitysasteet, F-arvot sekä havaintojen lukumäärä.

Taulukko 10. Herkkyysanalyysin tulokset mallista 3, jossa selitettävänä muuttujana oheispalkkiot LN(OHEIS).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	<i>p</i> -arvo
Vakio	?	2,6806	0,0103
<i>LN(KOKO)</i>	+	0,4177	0,0000
<i>SQ(MONIM)</i>	+	0,2082	0,0000
<i>TAPPIO</i>	+	0,0674	0,7008
<i>VARSAAM</i>	+	0,4936	0,1511
<i>VEL</i>	-	-1,0202	0,0107
<i>ULK</i>	+	0,0327	0,7791
Oikaistu selityskerroin (Adj. R ²)		0,5690	
F-arvo		60,4155	0,0000
Havainnot		271	

Mallien 1 ja 2 herkkyysanalyysien tavoin mallin 3 selitysaste on korkeampi herkkyysanalyysissa kuin regressioanalyysissa. Mallin 3 selitysaste on 57 prosenttia, kun herkkyysanalyysissa jäätin 51 prosenttiin. Tilastollisesti merkitsevät *p*-arvot saivat ainoastaan kokoa ($p \leq 0,0001$), monimutkaisuutta ($p \leq 0,0001$) sekä velkaisuusastetta ($0,01 < p \leq 0,05$) kuvaavat muuttujat. Regressiokertoimien etumerkit olivat oletetun kaltaiset. Tulosten perusteella näyttäisi siltä, että sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella ei ole yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin oheispalkkioihin. Tätä voi selittää se, että niiden tapausten määrä, joissa tilintarkastus oli mainittu ostettavan yrityksen tilintarkastusyhteisöltä, oli vähäinen. Lisäksi monet yritykset kertoivat sisäisen tarkastuksen hoituvan tilintarkastuksen yhteydessä, joten mahdolliset kustannukset näkyvät todennäköisemmin tilintarkastuspalkkioiden määrässä.

Taulukkoon 11 on koottu tulokset herkkyysanalyysista 2, jossa alkuperäinen ulkoistamista kuvaava ULK-muuttuja korvattiin ULK2-muuttujalla. Siinä yritykset, jotka olivat ulkoistaneet sisäisen tarkastuksen muulle kuin omalle tilintarkastusyhteisölleen, saivat arvon 1, muut havainnot saivat arvon 0. Taulukossa 10 on esitetty regressiokertoimet, *p*-arvot, oikaistut selitysasteet, F-arvot sekä havaintojen lukumäärä.

Taulukko 11. Herkkyyssanalyysin 2 tulokset malleista 1, 2 ja 3.

Muuttuja	Malli 1		Malli 2		Malli 3	
	Kerroin	<i>p</i> -arvo	Kerroin	<i>p</i> -arvo	Kerroin	<i>p</i> -arvo
Vakio	2,6986	0,0000	2,4193	0,0000	0,7035	0,5980
<i>LN(KOKO)</i>	0,2416	0,0000	0,4270	0,0000	0,5178	0,0000
<i>SQ(MONIM)</i>	0,1978	0,0000	0,2028	0,0000	0,2393	0,0000
<i>TAPPIO</i>	0,3030	0,0052	0,3856	0,0000	0,0775	0,7454
<i>VARSAAM</i>	0,7188	0,0007	0,9085	0,0000	-0,1549	0,7377
<i>VEL</i>	-0,1643	0,5042	0,1659	0,4479	-1,6688	0,0963
<i>ULK2</i>	0,4344	0,0014	0,5051	0,0000	0,4509	0,1321
Oikaistu selityskerroin (Adj. R ²)	0,7972		0,8321		0,5089	
F-arvo	187,0642	0,0000	235,5548	0,0000	50,0527	0,0000
Havainnot	285		285		285	

Mallien selitysasteet pysyivät hyvin samanlaisina kuin regressioanalyysissä. Mallin 1 selitysaste on noin 80 prosenttia ja mallin 2 noin 83 prosenttia. Mallin 3 selitysaste jää 51 prosenttiin. F-testin tulokset ovat tilastollisesti erittäin merkitsevät kaikkien kolmen mallin kohdalla ($p < 0,0001$), joten mallia voidaan pitää aineistolle sopivana.

Kaikkien kolmen mallin kohdalla yhtiön kokoa ja toimintojen monimutkaisuutta kuvaavat muuttujat *LN(KOKO)* ja *SQ(MONIM)* saavat positiiviset tilastollisesti erittäin merkitsevät arvot. *TAPPIO*-muuttuja saa mallissa 1 tilastollisesti merkitsevän (0,0052) *p*-arvon ja mallissa 2 tilastollisesti erittäin merkitsevän *p*-arvon (0,0000). Molemmissa malleissa regressiokertoimen etumerkki on positiivinen. Mallissa 3 muuttuja saa negatiivisen kertoimen, mutta sen *p*-arvo ei ole tilastollisesti merkitsevä. *VARSAAM*-muuttuja saa kaikissa kolmessa mallissa positiivisen regressiokertoimen. Mallissa 1 sen regressiokertoimen *p*-arvo on tilastollisesti merkitsevä ja mallissa 2 tilastollisesti erittäin merkitsevä, kun taas mallissa 3 tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä. Velkaisuusastetta kuvaava *VEL*-muuttujaa ei voinut pitää minkään mallin osalta tilastollisesti merkitsevä. Mallien 1 ja 3 regressiokertoimien etumerkit olivat negatiiviset.

ULK2-muuttujan regressiokertoimen etumerkit olivat positiiviset kaikissa kolmessa mallissa. Mallin 1 regressiokertoimen *p*-arvo oli tilastollisesti merkitsevä, ja mallin 2 tilastollisesti erittäin merkitsevä. Mallissa 3 se ei saanut tilastollisesti merkitsevää arvoa. Mallin regressiokertoimet olivat muuttujien osalta kaikissa kolmessa mallissa toiseksi suurimmat. Tilintarkastuspalkkiot näyttäisivät siis olevan suuremmat, jos

sisäinen tarkastus on ulkoistettu jollekin muulle kuin tilintarkastusta tekevälle yhteisölle.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, onko sisäisen tarkastuksen ulkoistamisella yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkoihin suomalaisissa pörssiyrityksissä. Tutkimuksessa löydettiin positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden osalta, mutta oheispalveluista maksettujen palkkioiden ja sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen välillä ei havaittu yhteyttä. Aikaisempien tutkimusten tavoin asiakasyrityksen koolla sekä monimutkaisuutta ja riskiä kuvaavilla muuttujilla havaittiin olevan positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkoihin. Herkkyysanalyysissa havaittiin positiivinen yhteys varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden ja sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen välillä.

Tutkimuksen tulokset eivät tue väitettä palvelujen yhteistarjonnan aiheuttamista kustannussäästöistä, sillä ulkoistamisella havaittiin olevan tilintarkastuspalkkioita kasvattava vaikutus. Sisäisen tarkastuksen ulkoistamista tilintarkastajalle on kritisoitu, sillä siitä saadut oheispalkkiot saattavat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Yhdysvalloissa sisäisen tarkastuksen ulkoistaminen yhtiön tilintarkastajalle kiellettiin vuonna 2002 Sarbanes-Oxley -lain myötä. Tutkimuksessa ei kuitenkaan havaittu yhteyttä sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen ja oheispalkkioiden välillä. Tämän voi kuitenkin selittää se, että useat yrityksen raportoivat tilintarkastajan suorittavan sisäistä tarkastusta tilintarkastuksen yhteydessä, joten siitä aiheutuvat kulut näkyvät todennäköisesti tilintarkastuspalkkioissa.

Sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin tarkasteltiin vielä uuden dummy-muuttujan avulla. Tarkoituksena oli saada selville, vaikuttaako tilintarkastuspalkkioiden määrään se, kenelle sisäinen tarkastus on ulkoistettu. Tämän muunnoksen avulla havaittiin, että tilintarkastuspalkkioiden ja sisäisen tarkastuksen ulkoistamisen välillä on positiivinen yhteys, jos sisäinen tarkastus on ulkoistettu muulle kuin omalle tilintarkastusyhteisölle. Kokonaispalkkioiden ja oheispalkkioiden välillä tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ei havaittu. Tuloksen taustalla voi olla se, että kun sisäisen

tarkastuksen suorittaa joku muu yhteisö, tilintarkastajat eivät pysty hyödyntämään sisäistä tarkastusta suorittaessaan saamaansa tietoa tilintarkastuksessa, jolloin tilintarkastuspalkkio nousee lisääntyneen työmäärän vuoksi.

Tutkimukseen mukaan otetut kontrollimuuttujat käyttäytyivät odotetusti, ja tulokset olivat tilastollisesti merkitseviä ja samankaltaisia aikaisempien tutkimusten kanssa. Tämä lisää tutkimuksen luotettavuutta. Hypoteesit saivat tukea kahden ensimmäisen hypoteesin osalta. Tulosten yleistettävyyteen rajoitteita asettaa havaintoaineiston pienehkö määrä. Lisäksi luokittelussa sisäisen tarkastuksen ulkoistaneisiin ja ulkoistamattomiin yrityksiin jouduttiin tekemään yleistyksiä, sillä vuosikertomusten tiedot olivat epätäydellisiä ja kaikkien yritysten osalta tietoa sisäisen tarkastuksen järjestämisestä ei ollut saatavissa. Mahdollisia jatkotutkimusaiheita voisi olla myös se, millaiset yritykset päättävät ulkoistaa sisäisen tarkastuksensa.

LÄHTEET

- Abdel-Khalik AR (1990) The jointness of audit fees and demand for MAS: A self-selection analysis. *Contemporary Accounting Research* 6(2): 295–322.
- Aldhizer III GR, Cashell JD & Martin DR (2003) Internal Audit Outsourcing. *The CPA Journal* 73(8): 38–42.
- Alftan M, Blummé N, Heikkala J, Kontula L, Miettinen O, Pakarainen E, Sinersalo K, Sjölund R, Sundvik P, Tarvainen J, Tikkanen R, Turakainen O, Urrila A & Vesa J (2008) *Corporate Governance sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan näkökulmasta*. Helsinki, Edita Publishing Oy.
- Antle R, Gordon E, Narayanamoorthy G & Zhou L (2006) The joint determination of audit fees, non-audit fees, and abnormal accruals. *Review of Quantitative Finance and Accounting* 27(3): 235–266.
- Arens AA, Elder RJ & Beasley MS (2008) *Auditing and Assurance Services An Integrated Approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Arvopaperimarkkinayhdistys ry (2010a) Corporate governance, mitä se on? <http://www.cgfinland.fi/content/blogcategory/15/42/lang,fi/>. Viitattu 1.9.2011.
- Arvopaperimarkkinayhdistys ry (2010b) Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi. http://www.cgfinland.fi/images/stories/pdf/2010_koodi/suomen%20listayhti%F6iden%20hallinnointikoodi%20-%20cg2010.pdf. Viitattu 11.5.2011.
- Balkaran L (2008) Two Sides of Auditing. *Internal Auditor* 65(5): 21–23.
- Carcello, Hermanson & Raghunandan (2005) Changes in Internal Auditing During the Time of the Major US Accounting Scandals. *International Journal of Auditing* 9(2): 117–127.

- Caplan DH & Kirschenheiter M (2000) Outsourcing and Audit Risk for Internal Audit Services. *Contemporary Accounting Research* 17(3), 387–428.
- Carey P, Subramaniam N & Ching KCW (2006) Internal Audit in Australia. *Accounting and Finance* 46: 11–30.
- Cobbin PE (2002) International Dimensions of the Audit Fee Determinants Literature. *International Journal of Auditing* 6(1): 53–77.
- Davis LR, Ricchiute DN & Trompeter G (1993) Audit effort, audit fees, and the provision of nonaudit services to audit clients. *The Accounting Review* 68(1): 135–150.
- Euroopan komissio (1996) Vihreä kirja Lakisääteisen tilintarkastajan tehtävästä, asemasta ja vastuusta Euroopan unionissa.
http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com96_338_fi.pdf. Viitattu 8.12.2012.
- Euroopan komissio (2010) Vihreä Kirja Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. Euroopan komissio, Bryssel. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0561:FIN:FI:PDF>. Viitattu 8.1.2012.
- Firth M (1997) The Provision of Non-Audit Services and the Pricing of Audit Fee. *Journal of Business and Finance & Accounting* 24(3): 511–525.
- Flint D (1988) *Philosophy And Principles Of Auditing*. London, Macmillan.
- Goodwin-Stewart J & Kent P (2006) The relation between external audit fees, audit committee characteristics and internal audit. Business papers Bond University.
- Grönroos M (2004) *Johdatus tilastotieteeseen. Kuvailu, mallit ja päättely*. Helsinki, Finn Lectura.

Halla I, Hätiinen R, Grönfors-Kallio A, Malm S, Kaisanlahti T, Kontula L & Väisänen H (2003) Corporate Governance Suomessa. Helsinki: Edita.

Hay D, Knechel R & Li V (2006) Non-audit Services and Auditor Independence: New Zealand Evidence. *Journal of Business Finance & Accounting* 33(5&6): 715–734.

Hay D, Knechel WR & Wong N (2006) Audit Fees: A Meta-analysis of the Effect of Supply and Demand Attributes. *Contemporary Accounting Research* 23(1): 141–191.

HE (2006) Hallituksen esitys eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. 194/2006 vp.
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060194.pdf>. Viitattu 8.1.2012.

Holopainen A, Koivu E, Kuuluvainen A, Lappalainen K, Leppiniemi J, Mikola M & Vehmas K (2006) Sisäinen tarkastus. Helsinki, Tietosanoma Oy.

Holopainen A, Koivu E, Kuuluvainen A, Lappalainen K, Leppiniemi J, Mikola M & Vehmas K (2010) Sisäinen tarkastus. Helsinki, Tietosanoma Oy.

Houston RW, Peters MF & Pratt JH (1999) The Audit Risk Model, Business Risk and Audit-Planning Decisions. *The Accounting Review* 74(3): 281-298.

Institute of Internal Auditors (2010) IA History & Milestones.
<http://www.theiia.org/theiia/about-the-institute/history-milestones/?search=history>. Viitattu 16.3.2010.

James KL (2003) The Effects of Internal Audit Structure on Perceived Financial Statement Fraud Prevention. *Accounting Horizons* 17(4), 315–327.

Jensen M & Meckling W (1976) A theory of the firm: Managerial behaviour, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3(4), 305–360.

- Kallunki J-P, Sahlström P & Zerni M (2007) Propensity to Switch Auditors and Strictness of Legal Liability Environment: The Role of Audit Mispricing. *International Journal of Auditing* 11(3): 165–185.
- Kane GD & Meade NL (1998) Ratio Analysis Using Rank Transformation. *Review of Quantitative Finance And Accounting* 10(1): 59–74.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö (2006) Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset. KTM Rahoitetut tutkimukset 2/2006.
- KHT-Yhdistys (2008) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008. Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-Yhdistys (2009) Tilintarkastusalan suositukset ja standardit 2009. Helsinki, KHT-Yhdistys ry.
- Metsämuuronen J (2006) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä Tutkijalaitos. Jyväskylä: 2006.
- Niemi L (2005) Audit Effort and fees under concentrated client ownership: Evidence from four international audit firms. *The International Journal of Accounting* 40(4): 303–323.
- Palmrose Z-V (1986a) The effect of non-audit services on the pricing of audit services: further evidence. *Journal of Accounting Research*, 24(2), 405–411.
- Palmrose Z-V (1986b) Audit Fees and Auditor Size: Further Evidence. *Journal of Accounting Research* 24(1), 97–110.
- Pong & Whittington (1994) The Determinants of Audit Fees: some empirical models. *Journal of Business Finance & Accounting* 21(8): 1071–1095.
- Riistama V. (1999). Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö (2. painos). Porvoo: WSOY.

Saarikivi M-L (2000) Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki, Werner Söderström Lakitieto Oy.

Schneider A (2008) Outsourcing Internal Auditing. *Internal Auditing* 23(6): 16–25.

Selim G & Yiannakas A (2000) Outsourcing the Internal Audit Function: A Survey of the UK Public and Private Sectors. *International Journal of Auditing* 4: 213–226.

Simon & Francis (1988) The Effects of Auditor Change on Audit Fees: Tests of Price Cutting and Price Recovery. *The Accountinf Review* 63(2): 255–269.

Simunic D (1980) The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research* 18 (1): 161–190.

Simunic D (1984) Auditing, Consulting, and Auditor Independence. *Journal of Accounting Research* 22(2): 679–702.

Singh H & Newby R (2010) Internal audit and audit fees: further evidence. *Managerial Auditing Journal* 25 (4): 309–327.

Sisäiset tarkastajat ry (2004) Sisäisen tarkastuksen ammattistandardit. <http://www.theiia.fi/?sc=5299&sc2=5374>. Viitattu 16.3.2010.

Solomon I (1990) Discussion of ”The jointness of audit fees and demand for MAS: A self-selection analysis”. *Contemporary Accounting Research* 6(2): 323–328.

Vieru M & Schadewitz (2010) Impact of IFRS transition on audit and anon-audit fees: evidence from small and medium sized- listed companies in Finland. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 59(1): 11–41.

Wallace WA (2004) The Economic Role of The Audit in Free and Regulated Markets: A Look Back and A Look Forward. *Research in Accounting Regulation* 17: 267-298.

Watts R & Zimmerman JL (1983) Agency Problems, Auditing, and the Theory of the Firm: Some Evidence. *Journal of Law and Economics* 26(3): 613–633.